

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra praktické teologie

Bakalářská práce

Dávky hmotné nouze z pohledu sociálního pracovníka a klienta.
„problematika zneužívání dávek hmotné nouze“

Autor práce: Monika Lomová

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Ročník: Třetí

Vedoucí práce: Mgr. Hyková Kateřina Ph.D.

Studium: Kombinované

Rok: 2010

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

.....
Monika Lomová

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Hykové Kateřině za cenné rady,
připomínky a metodické vedení při zpracování bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD	5
1 HISTORIE SOCIÁLNÍ PRÁCE	8
1.1. Historie sociální práce ve světě.....	8
1.2. Sociální práce u nás.....	9
2 SOCIÁLNÍ POLITIKA	11
2.1 Pojem a charakter sociální politiky	11
2.2 Funkce sociální politiky	13
3. CHUDOBA	14
3.1 Absolutní chudoba	16
3.2 Relativní chudoba.....	16
3.3 Možné příčiny chudoby a skupiny ohrožené chudobou.....	17
4 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ	18
4.1 Příčiny a vznik sociálního vyloučení	18
4.2. Prevence a možnosti pomoci.....	19
5. SOCIÁLNÍ POMOC A SYSTÉM DÁVEK POMOCI	20
5.1 Solidarita	22
5.2 Dávky pomoci v hmotné nouzi	22
5.4 Příspěvek na živobytí	26
5.5 Doplatek na bydlení, podmínky poskytování a výše dávek.....	27
5.6 Mimořádná okamžitá pomoc.....	28
5.7 Návrhy ke změně systému dávek hmotné nouze	29
5.7.1 Přehled dávek hmotné nouze v regionu Strakonice	30
6. ETICKÁ DILEMATA	32
6.1 Dilemata soudobé sociální práce podle Matouška	33
6.2 Dilemata dle podle Musila	34
6.3 Vztah mezi pracovníkem a klientem.....	39
PRAKTICKÁ ČÁST	41
7 CÍL VÝZKUMU	41
7.1 Předmět výzkumu.....	41
7.1.2 Metody sběru dat.....	42
7.1.3 Hypotézy	42
7.1.4 Technika sběru dat	42
7.1.5 Popis šetření a výzkumný vzorek.....	43
7.1.6 Harmonogram výzkumu.....	43
7.2 VÝSLEDKY	44
7.2.1 Zpracování dotazníků.....	44
7.2.2 Analýza dat.....	47
7.2.3 Diskuse.....	55
ZÁVĚR	59
ABSTRAKT	70
ABSTRAKT	71
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A JINÝCH ZDROJŮ	62
Přílohy	64

ÚVOD

„Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek“¹

Uvedené téma bakalářské práce jsem si vybrala především proto, že pracuji na sociálním odboru, Městského úřadu v oddělení dávek hmotné nouze a toto téma je mi blízké. V tomto oboru pracuji již 5 let a za tuto dobu došlo ke značným změnám z hlediska zákona a posuzování těchto dávek.

Chtěla bych poukázat na značné změny v souvislosti se vznikem platnosti zákona o hmotné nouzi č. 111/2006 Sb., v platném znění a zákona o životním a existenčním minimu č. 110/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Zmíněné zákony nabyly platnosti k datu 1.1.2007, které mají vliv na život klientů, kteří do doby přijetí nového zákona pobírali dávky sociální potřebnosti. Před zákonem o hmotné nouzi byl v platnosti zákon o sociální potřebnosti. Před vydáním zákona o hmotné nouzi upravoval tedy tuto oblast zákon o sociální potřebnosti. Nové rozdíly v posuzování dávek jsou uvedeny v kapitole 5, která se dávkám hmotné nouze věnuje podrobněji.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě hlavní části a to část teoretickou a praktickou. Nejprve zmíním části teoretické části: kde zde bych chtěla stručně popsat počátky sociální pomoci u nás a ve světě pro srovnání s pomocí, která je poskytována v současné době, dále zmiňuji jak se sociální práce rozvíjela v souvislosti s historickým vývojem. Další kapitolo se týká sociální politiky. Zařadila jsem ji zejména proto, že dávky sociální pomoci vycházejí ze soustavy pilířů sociální politiky. Další kapitoly vysvětlují pojmy *chudoba* a *sociální vyloučení* ve spojitosti s dávkami hmotné nouzi. Jedná se o stručné seznámení s fenoménem *chudoby* jako takovým, uvádí v jakých případech vzniká, příčiny chudoby. Následuje vysvětlení pojmu *sociálního vyloučení*, uvedení skupin, kterých se týká a jaké jsou možnosti prevence. V další části práce seznamuje se

¹ Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod [ÚZ]

sociální pomoci a systému dávek hmotné nouze. Uvádím zde souvislost mezi změnami zákona o sociální potřebnosti a zákona o hmotné nouzi, vysvětluji pojmy *životní minimum*, *existenční minimum*, *částka živobytí*. Následuje popis dávek hmotné nouze, a to *příspěvku na živobytí*, *doplatku na bydlení*, *mimořádné okamžité pomoci*. V neposlední řadě uvádím poznatky z praxe v souvislosti s těmito dávkami a uvádím některé návrhy na změny v těchto dávkách. Poslední část teoretické části se týká etických dilemat v sociální práci, která souvisí s mou praxí. Snažím se zde poukázat na jednotlivá dilemata se kterými se sociální pracovník setkává při své činnosti.

Praktická část se snaží najít odpověď na to, zda dochází ke zneužívání dávek hmotné nouze, když v předchozí teoretické části je vysvětleno, za jakých podmínek klienti dávky pobírají. V teoretické části jsou uvedeny možnosti, kdy si klienti mohou zvýšit příjem vlastní činností, zákon tyto situace nabízí a jsou zde uvedeny postihy za nedodržení těchto možností. Jednak na základě těchto teoretických znalostí a jednak praktických zkušeností se domnívám, že právě u klientů, kteří pobírají dávky dlouhodobě a nevyužívají těchto možností jak si zvýšit příjem vlastní činností, může docházet ke zneužívání dávek. Cílem výzkumu mé práce je zjistit skutečný stav věci. Proto jsem přistoupila ke dvěma dotazníkovým šetřením, která jsou důležitá pro vzájemné souvislosti mezi pobíráním dávek pomoci v hmotné nouzi a jejich možným zneužíváním a také mapuji postoj sociálních pracovníků a klientů k těmto dávkám.

Cílem mé práce je zjištění skutečnosti, zda klienti a v jakém poměru pobírající dávky hmotné nouze v regionu Strakonice zneužívají dávky hmotné nouze z důvodu, že se nesnaží si zvýšit příjem dostupnými prostředky vyplývající se zákonem o hmotné nouzi.

Dotazníkovým šetřením bych tedy chtěla zjistit, zda a v jaké míře klienti, pobírající dávky hmotné nouze v regionu Strakonice, zneužívají tyto dávky z tohoto důvodu, že se nesnaží zvýšit si příjem dostupnými prostředky vyplývajícími ze zákona o hmotné nouzi.

Zároveň touto prací a formou spolupráce více přiblížila klientům a hlouběji poznala jejich postoj k dávkám a systému sociální pomoci, což při každodenní

práci s klienty z časových důvodů není v této míře možné. K tomu mi dopomohl i kvalitativní výzkum, prováděný formou polostandardizovaných rozhovorů s klienty. K této metodě výzkumu jsem přistoupila na základě zjištění, že někteří klienti ani při velké snaze nejsou schopni z různých důvodů sami spolehlivě dotazník vyplnit. Věřím, že tato práce bude přínosem pro zlepšení vztahu s klienty a pro mou další praxi.

1. HISTORIE SOCIÁLNÍ PRÁCE

1.1. Historie sociální práce ve světě

Historie sociální práce je stará jako lidstvo samo. Už pravěké civilizace propojovaly ideál

solidarity s náboženstvím, když už ve sběračské společnosti existovala solidarita v rámci rodiny a rodového společenství. Vztahy mezi lidmi byly osobní a jednalo se o pomoc především bezprostřední a neformální.

Ve starověkém Egyptě poskytovali zdravotnickou a lékařskou péči zejména kněží a kolem chrámů vznikaly lékařské školy. V té době bylo lékařství placenou živností. V Indii byl kladen důraz na okultní praktiky a zařikávání, v Číně bylo kněžství a léčitelství odděleno, když zde lékařství bylo na vysoké úrovni. Prováděly se praktiky jako akupunktura, akupresura a každý měl povinnost chodit k lékaři. Císař měl totiž zájem na tom, aby jeho obyvatelstvo bylo zdravé.

S nástupem křesťanství se rozvíjí filantropie, která má podobu sousedské výpomoci, závisí na zdrojích na potřebnou pomoc, Alžběta I. vydává chudinské zákony a chudí jsou děleni do dvou skupin - na zasloužené chudé – to jsou ti, kteří vzhledem ke stáří nebo handicapu nemohou pracovat, a na nezasloužené chudé – tedy ty, kteří mohou, ale nechtějí pracovat.

Počátek novověku je spojen s hladomorem a objevuje se fenomén sociálního vyloučení – za sociálně vyloučeného je považován člověk bez příslušnosti k rodině a svému pánovi. Tady také najdeme počátky státní garance – počátkem 16. století vzniká nařízení, že žebrákovi musí být žebrání povoleno.

V období přelomu 19. a 20. století původně dobrovolná ochrana začíná získávat podobu institucionalizovaného systému, vzniká první sociální pojištění v Německu (založené Bismarckem), které slouží pro pojištění úrazu, nemoci, invalidity a stáří.

Po 2. světové válce také začíná ve Velké Británii fungovat systém navržený Beveridgem. Tím, co tvořilo hlavní páteř tohoto systému, byla solidarita.

S pomocí bližnímu se ale setkáváme již ve Starém a Novém zákoně, kde tato pomoc byla spojována s ctností. V náboženských textech se hovoří o morálních základech pomoci.² „Židé se řídili zásadami charitativní etiky (knihy Mojžíšovy), a žádali nastolení spravedlnosti.“³

1.2 Sociální práce u nás

Sociální práce se historicky vyvíjela. U nás se vyvíjela postupně přibližně od středověku. Největší pomoc potřebným poskytovala v počátcích církev, která pomáhala nemocným v kláštorech a špitálech. Jednalo se o pomoc nemocným, postiženým, chudým, atd. Přednost v poskytování péče měli lidé, kteří církvi přispěli darem nebo majetkem. I přesto, že existovala tato snaha o zlepšení situace, objevovala i jiná snaha o zlepšení si životní úrovně, a to vyprošováním almužny od domu k domu. Docházelo tedy k nárůstu počtu žebráků a proto se města snažila tento neblahý stav redukovat tím, že přistoupila k represivním postupům a tyto žebráky vyháněla za hradby města.⁴

Období renesance je spjato se vznikem nové společenské třídy a to měšťanstva. To přebíralo postupně úlohu církve a zakládalo další špitály. Od 16. století se začaly objevovat i první sirotčince. V 16 a 17 století byla zřízena největší městská nemocnice. Hlavním problémem tohoto období byl ale nárůst dětí ulice... .

V roce 1868 byl upraven chudinský zákon, který zahrnoval povinnost obcí poskytovat potřebným výživu, ošacení .aj. Obec přitom musela poskytnout i pomoc občanovi pocházejícímu z jiné obce, ale vymáhala za to finanční příspěvní od obce, ze které občan pocházel. Byl vytvořen občanský zákon, který obsahoval institut péče o zanedbané děti. Trestní zákon, který se věnoval na péči o mládež, byl teprve v počátcích.

² TOMESŠ, I. *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: SOCIOKLUB, 1996. s. 37. ISBN 80 – 902260 – 0 – 0.

³ Srov. s. 37

⁴ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 111-112. ISBN 80 – 7178 – 473 –7.

Od 20. století se začala rozvíjet další pomoc potřebným. Od vzniku samostatného státu do konce druhé světové války zde byla velká krize, což si vynutilo vznik některých reforem. Docházelo ke zlepšení situace v oblasti sociálních reforem, kladl se důraz na zmírnění chudoby. Potřebnými byli zejména invalidé, veteráni, vdovy vojáků, nezaopatřené děti. Byly zakládány dobrovolnické organizace pro pomoc lidem v hmotné nouzi, vzniklo například ministerstvo sociální péče. Vznikalo také sociální pojištění pro případ nemoci, stáří, invalidity. Stát zřizoval síť institucí ve spolupráci se soukromými spolky. Existovala územní samospráva v čele se starostou, zastupitelstvem, obecní radou, která měla samostatnou působnost pod záštitou státu.

Podstatnou změnou v tomto období je fakt, že docházelo k rozvoji vzdělávání v oblasti sociální práce, na němž měla největší zásluhu zejména Alice Masaryková. Byla rozšířena výuka na dvouleté pomaturitní studium pod názvem Vyšší škola sociální péče. Veřejnost ale příliš nepřijala tento nově vzniklý obor. Sociální pracovníce byly často zaměňovány s ošetřovatelkami a amatérskou službou.

V období od komunistického převratu do padesátých let stát převzal podstatnou část majetku jedinců i korporací a převzal privátní fondy důchodového, sociálního, nemocenského připojištění. Sociální služby byly závislé na státních úřadech. Charitativní činnost nebyla žádoucí. Od roku 1948 bylo zrušeno domovské právo a nahrazeno československým státním občanstvím. Tím přešla na stát povinnost sociálního zabezpečení. Byly také postupně zrušeny sociální pojišťovny a převedeny na Ústřední státní pojišťovnu.

V šedesátých letech docházelo k renesanci institucí sociální péče. V roce 1969 vznikla Společnost sociálních pracovníků. V době reálného socialismu však byly sociální problémy považovány za nemoci a za nežádoucí fenomén socialistického zřízení. Docházelo proto k zavírání nepohodlných lidí do psychiatrických léčeben, protialkoholních léčeben, léčeben dlouhodobě nemocných atd.⁵

⁵ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 111-112. ISBN 80 – 7178 – 473 –7.

V sedmdesátých a osmdesátých letech dávky sociální péče poskytovaly národní výbory a krajské úřady. Byla rovněž prodloužena mateřská dovolená, rozšířena pečovatelská služba o staré lidi a rozšířeny domovy pro staré lidi. Zavržená sociální práce byla postupně obnovena. Sociální problémy již nejsou tabu a píše se o problémech mládeže. V osmdesátých letech je založen Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Chybějí však profesionálně vzdělaní sociální pracovníci...⁶

Po roce 1989 dochází k obnově vzdělávání v sociální práci na vysokoškolské úrovni. Objevují se nové sociální problémy – bezdomovectví, prostituce, nezaměstnanost, migrace. Začínají vznikat nestátní organizace v oblasti sociální. Zájmy profesionálů v ČR hájí *Společnost sociálních pracovníků a Komora sociálních pracovníků*.⁷

2 SOCIÁLNÍ POLITIKA

2.1 Pojem a charakter sociální politiky

Sociální politika je „soustavné a cílevědomé úsilí jednotlivých sociálních subjektů o změnu nebo o udržení a fungování sociálního systému.“⁸

„Příprava a proces sociální politiky je historickým procesem, který je sám o sobě průsečíkem kulturních, sociálních, právních, ekonomických a politických podmínek a zájmů. Do hry vstupují klíčoví aktéři tohoto procesu: vláda a exekutiva ústředních a regionálních úřadů, parlament, politické strany, odbory, obce, firmy občanská sdružení, občané a hromadné sdělovací prostředky. Jejich vidění světa ovlivňují – kromě hájení vlastních zájmů – i politické doktríny či

⁶ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 111-112. ISBN 80 – 7178 – 473 –7.

⁷ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 111-153. ISBN 80 – 7178 – 473 –7.

⁸ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 81- 82. ISBN 80 – 7178 – 473 –7.

ideologie, jimiž se řídí při volbě cílů, principů a nástrojů koncipovaných i realizovaných politik.,⁹

Sociální politika nestojí sama o sobě, ale souvisí s řadou sfér ekonomické, politické, existenční. Sociální politika se mění v souvislosti s politickým systémem. Rozlišujeme ji na aktivní sociální politiku a pasivní sociální politiku.

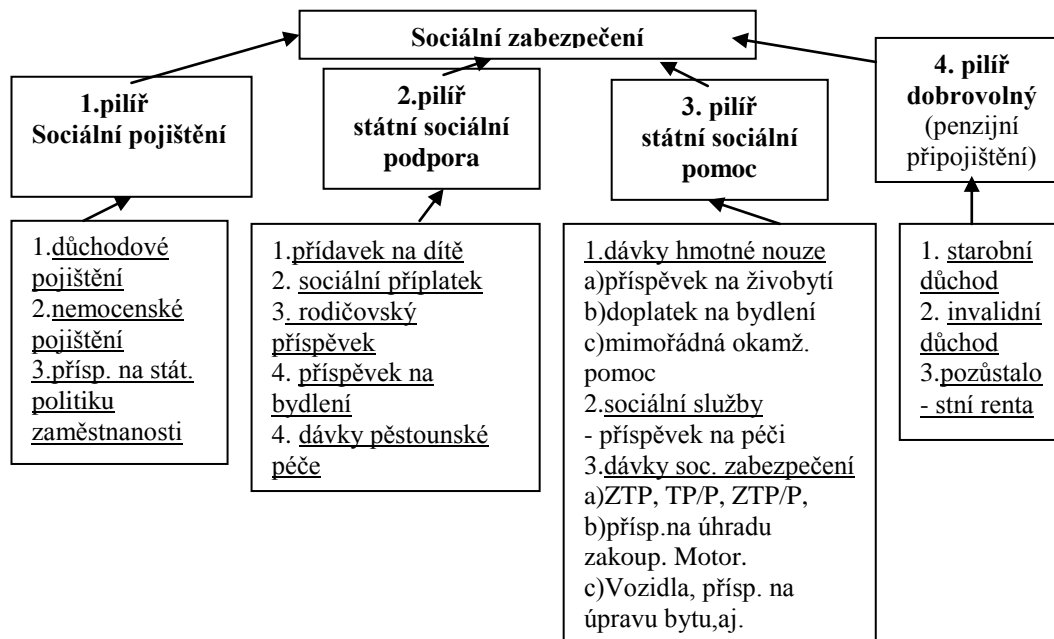
Aktivní sociální politika – má za úkol prevencí zamezit sociálním problémům. Prevencí se má na mysl, úpravy sociálního systému. Odvíjí se také od hodnot daného systému a na základě těchto hodnot se vyvíjí. V české republice se odvíjí sociální politika od vydání Ústavy u nás v roce 1991, kde jsou zakotvena v hlavě čtvrté hospodářská, sociální a kulturní práva. Formování sociální politiky vznikalo již od roku 1990. Dále v souvislosti s vydáním Listiny základních práv a svobod, kde se pamatuje na lidská práva jedince.

Pasivní sociální politika – se věnuje řešením sociálních problémů.¹⁰

⁹ POTŮČEK, M. *Křižovatky české sociální reformy*. Praha : SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 1999. s . 83 ISBN 80-85850-70-2.

¹⁰ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. s. 26. ISBN 80 – 7357 – 050 - 5.

Celá politika sociálního zabezpečení stojí na 3 pilířích, (4. pilíř je dobrovolný)

2.2 Funkce sociální politiky

Funkce

Sociální politika plní mnoho funkcí a existují různé funkce sociální politiky.

Nejčastější jsou: „a) ochranná, b) rozdělovací a přerozdělovací, c)

homogenizační, d) stimulační,

e) preventivní“¹¹

ochranná funkce – jedná se o pomoc ve vzniku sociálních událostí, kde jedinec si sám nedokáže pomoci př. nezaměstnanost, nemoc, osiřeni atd.

rozdělovací a přerozdělovací funkce – jde o rozdělování financí do sfér, kde je to nutné

¹¹ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. s. 54 - 55. ISBN 80 - 7357 - 050 - 5.

¹² KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. s. 57. ISBN 80 - 7357 - 050 - 5.

„nástrojem k přerozdělování prostředků slouží státní rozpočet, veřejné rozpočty soustavy pojištění“¹²

- toto přerozdělování je značně komplikované z důvodu zachování spravedlnosti a rovnosti

homogenizační funkce – jedná se o vyrovnání sociálních rozdílů u osob s nízkým příjmem vedoucí k uspokojení jejich životních potřeb

stimulační funkce – jedná se o podporu jednotlivců pro jejich dobré sociální fungování ve společnosti, to se děje prostřednictvím záchranných sociálních sítí, budováním základních jistot, zabraňuje sociální nespokojenosti

preventivní funkce – snahou je zabránit aby nedocházelo k nežádoucím sociálním situacím, prostřednictvím poradenství v oblasti psychologické, právní, v oblasti povolání¹³

3. CHUDOBA

„Obecně přijímaná koncepce chudoby neexistuje. V ČR se chudoba určuje podle vztahu příjmů a životního minima.“¹⁴

Chudoba lidstvo doprovází od vzniku společnosti jako takové. Chudoba je v různých zemích odlišná. Alarmující je v rozvojových zemích. Princip chudoby a pomoci v chudobě je závislá na vyspělosti sociální politiky dané země. Od toho se odvíjí princip pomoci daným skupinám a jedincům zasažených chudobou. Je to problém celosvětový a bude nás provázet i do budoucnosti. Chudobu řeší státy prostřednictvím dávek, služeb, organizované daným státem.

V současnosti je spojována s chudobou v rozvojových zemích. Tento globální problém se pokoušejí řešit jak vlády v jednotlivých zemích, tak i jednotlivé nadační fondy, neziskové organizace. Právě tak fenomén hmotné nouze se netýká pouze

¹³ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. s. 55 - 64. ISBN 80 – 7357 – 050 - 5.

¹⁴ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. s. 81 - 82

rozvojových zemí, ale je to problém celosvětový.¹⁵ Do hmotné nouze se může dostat kdokoliv z nás. Některým nepříjemným situacím lze předcházet naším chováním v určitých zlomových okamžicích např. kdy se rozhodujeme, zda je vhodné si vzít půjčku. Na druhou stranu mnohdy tyto situace neovlivníme, jelikož jsme sami ohroženi mimořádnou událostí, která nás překvapí a nevíme jak se s vzniklou situací vypořádat. Hledáme řešení a jsou situace, kdy nejsme schopni tuto životní etapu zvládat vlastními silami a vyhledáme odbornou pomoc. V těchto problémových případech nastupují role institucí a odborných poraden s odbornou pomocí řešit náš problém. Je ovšem na každém z nás, zda tuto pomoc přijmeme a budeme ochotni spolupracovat na vyřešení nebo zmírnění problému. A právě jednou z těchto pomoci je poskytování dávek hmotné nouze.

Jak vypadal boj s chudobou v české sociální praxi?

Před revolucí před rokem 1989 v České republice chudoba oficiálně neexistovala, jelikož byla uměle udržovaná plná zaměstnanost, rodiny pobíraly dávky pro děti při narození, nemocenské dávky, invalidní důchody. Po revoluci v roce 1989 však došlo k výrazné změně ekonomiky na ekonomiku tržní. Mnoho lidí mělo obavy z vzniku nezaměstnanosti a hrozící chudoby. V některých zemích je mezi chudobou a bohatstvím velká propast. Na druhé straně chudoba je pojem relativní.¹⁶

Na základě těchto obav, došlo k vytvoření záchranné sociální sítě a vytvoření systému sociálních dávek. Záchranná sociální síť je „systém opatření, jimiž stát garantuje všem občanům minimální úroveň pomoci při závažných sociálních situacích.“¹⁷

Diskurs samotných chudých je především o vlastní bezmoci a způsobech, jak ji překonat. Tato bezmocnost má především 3 dimenze: sociální, politicky

¹⁵ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. s. 104 - 109. ISBN 80 – 7357 – 050 - 5.

¹⁶ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 111- 153. ISBN 80 – 7178 – 473 –7

¹⁷ KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007. s. 21. ISBN 978 – 80 – 245 1302 – 7.

nevýhodný přístup k prostředkům produkce vlastní existence, politickou, chybějící politický vliv, psychologickou.¹⁸

3.1 Absolutní chudoba

Při stanovení hranice absolutní chudoby se vycházelo z minimálních výdajů rodiny na zajištění nezbytných potřeb a to oděvu a stravy. Tzv. hranice chudoby, je takový stav, kdy je ohrožena existence člověka. Tato hranice chudoby je důležitá pro rozlišení chudoby jako takové ve společnosti.¹⁹

Míra absolutní chudoby závisí na mnoha faktorech, zejména na prosperitě dané společnosti a na její ekonomické vyspělosti státu. Je také důležitým aspektem pro rozlišení chudých lidí v zemích na sociálním systému v dané zemi. Tam kde tento systém nebude rozvinut, bude více lidí pod hranicí chudoby. Více se budeme setkávat s lidmi žijícími na ulici a kteří jsou odkázáni na solidaritě a pomoci druhých.

3.2 Relativní chudoba

Relativní chudoba je stav, kdy jedinec, rodina nebo sociální skupina přesvědčena, že uspokojuje své potřeby na nižší úrovni dané země. Je tedy vždy vztahována k celkové úrovni než je obvyklý životní standard dané společnosti.

Jednoduše řečeno: je založena na porovnání standardu chudých a těch, co chudí nejsou. Existuje názor, že v průmyslově rozvinutých zemích je chudobou relativní.²⁰ Mnoho osob považovaných za chudé ve Spojených státech by například nebylo považováno za chudé v Číně, Indii atd. Je ovšem těžkou otázkou

¹⁸ SIROVÁTKA, T. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. s. 109. ISBN 80-210-2307- 4.

¹⁹ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. s. 104 - 109. ISBN 80 – 7357 – 050 - 5.

²⁰ TOMEŠ, I. *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: SOCIOKLUB, 1996. s. 153. ISBN 80 – 902260 – 0 – 0.

zda jsou na tom lépe chudí v rozvojových zemích nebo osoby v průmyslových zemích.²¹

3.3 Možné příčiny chudoby a skupiny ohrožené chudobou

K hlavním příčinám propadu do chudoby patří především společenská nepřizpůsobivost, jejímž následkem je často dlouhodobá nezaměstnanost a z ní plynoucí frustrace a sociální deprivace. Obecně pak můžeme rozlišit dvě vrstvy lidí zasažené chudobou a to skupinu pracujících, kteří si zvyšují svůj životní standard svým příjmem, který je ale nízký a skupinu lidí, kteří nepracují a jsou závislí pouze na podpoře státu.²²

Pokud jde o osoby ohrožené chudobou, v největší míře se jedná zejména o osoby společensky nepřizpůsobivé, tedy o bezdomovce. Tyto osoby jsou ale paradoxně ve většině případů se svým způsobem života spokojeny. Často odmítají pomoc, přestože existují nástroje sociální politiky, které těmto osobám umožňují zlepšit jejich životní úroveň – zejména se jedná o azylové domy, o sezónní noclehárny, o centra pod záštitou červeného kříže, kde jim je poskytnuta strava a ošacení. Jsou ale i další skupiny a jedinci, kteří mohou být postiženi sociálním vyloučením a to zejména jedinci s nízkým vzděláním, osoby zdravotně znevýhodněné, etnické menšiny, osoby invalidní, romské etnikum, osoby projevující se patologickými jevy, např. mládež s delikvencí, migranti, ale také matky samoživitelky aj.²³

Pokud tyto osoby pomoc státu nepřijmou, ocitají se často na okraji společnosti a jsou pak ohroženy navíc i sociálním vyloučením.

²¹ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. s. 109 - 117. ISBN 80 – 7357 – 050 - 5.

²² Srov. s. 111-113

²³ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, s. 126 -128

4 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

Sociální vyloučení je definováno jako „nedostatečná účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti.“²⁴

Sociální vyloučení odráží nerovnost jednotlivců nebo skupin obyvatelstva při jejich podílení se na životě společnosti. Tento nerovný přístup se vztahuje k pěti základním zdrojům společnosti: k zaměstnání, bydlení, sociální ochraně, zdravotní péči a vzdělání. Mezi chudobou a sociálním vyloučením může být a nemusí být souvislost. Izolovaní jedinci jsou lidé, kteří nedovedou nebo nemohou uchopit svůj vlastní život do svých rukou a nést za něj svoji individuální odpovědnost.²⁵ Problémy těchto lidí mohou pramenit hluboko v jejich minulosti: ztížené dětství (týrané, zneužívané), chudoba, rozbitá rodina, nemoc, smrt někoho blízkého, osamělost, nemohoucnost, zoufalství.

K tomu, aby nedocházelo k sociálnímu vyloučení je nutná prevence sociálního vyloučení. Jedná se o využití volno časových aktivit, psychohygiena, průběžné vzdělávání, mít cíl v životě, interakce mezi lidmi, zdravý životní styl a optimistický pohled na svět kolem nás aj.²⁶

4.1 Příčiny a vznik sociálního vyloučení

Příčin sociálního vyloučení je mnoho, ale v zásadě platí, že jsou vyvolány dvěma skupinami faktorů – objektivními a subjektivními. Objektivní faktory zahrnují společenské klima např. politiku zaměstnanosti, bytovou politiku, postavení etnických minorit, sociální politiku. Faktory subjektivní pak spoluutvářejí celkovou sociální situaci jednotlivého člověka, která je podmíněna zejména úrovní v jeho vlastní schopnosti sociální adaptace.²⁷

²⁴ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 217

²⁵ KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007. s. 13. ISBN 978 – 80 – 245 1302 – 7.

²⁶ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. s. 124 - 126. ISBN 80 – 7357 – 050 - 5.

²⁷ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. s. 124 - 126. ISBN 80 – 7357 – 050 - 5.

4.2. Prevence a možnosti pomoci

Asi nejdůležitější možnou prevencí sociálního vyloučení je sociální poradenství, kde se těmto skupinám obyvatel nastíní možnosti řešení jejich problémů, aby se předešlo sociálnímu vyloučení. Dalšími možnostmi pomoci je systém vyplácení dávek a ubytování v azylových domech.

5.SOCIÁLNÍ POMOC A SYSTÉM DÁVEK POMOCI

Jako jedna z možností boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení

Sociální pomoc je definována jako peněžní nebo věcné dávky a služby poskytované za určitých podmínek, na základě určitých kritérií, může být organizovaná, dobrovolná.²⁸

Na tuto pomoc, ale mají nárok jen určité skupiny osob. Jsou to tyto skupiny:

- jedná se o osoby, které využili veškerých možností ze strany rodiny, přátel a nedokáží si sami pomoci v těžkých životních situacích a z tohoto důvodu vyhledají odbornou pomoc

zneužívání dávek

- tento pojem zneužívání v zákoně o hmotné nouze není uveden
- ten, kdo nevyužívá dávky hmotné nouze pro účely pro který jsou určené, tyto dávky zneužívá
- tento pojem je známý širokou veřejností a v praxi se často používá
- Mareš uvádí k pojmu zneužívání: *„Zda jsou dávky skutečně čerpány oprávněnými osobami a domácnostmi i to, zda jsou čerpány všemi oprávněnými jsou dvě strany jedné mince. Obojí je otázkou cílenosti systému – otázkou komu má sloužit a zda skutečně slouží těm a všem těm, proto bylo zamýšleno. Tedy těch, kteří se snaží zadržet i sociální síť konsekvence než jen prohlubující se či přetrvávající individuální chudobu příslušných jedinců a rodin ve společnosti.“*²⁹

Řešení sociálních situací záchrannou sociální sítí

Cílem záchranné sociální sítě bylo ochránit sociální situace domácností před propadnutím do chudoby. Jedná se o situace:

- ztráta zaměstnání

²⁸ Matoušek, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.

²⁹ MAREŠ, P. *Dávky sociálního stát*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. s. 84. ISBN 80 – 210 – 2624 – 3.

- nízký příjem (z výdělečné činnosti, z důchodového nebo nemocenského pojištění)
- přítomnost nezaopatřeného dítěte v rodině aj.

V roce 1990 – 1991 byly vytvořeny dávky sociálního systému pro rodiny s dětmi, dávky nezaměstnanosti, dávky pro osoby s nízkými příjmy dopočtené do životního minima. Tyto dávky jsou součástí tzv. pilířů sociálního zabezpečení. Jedná se o tři základní pilíře a to pilíř sociálního pojištění, který zahrnuje dávky nezaměstnanosti, pilíř sociální pomoci, který zahrnuje dávky sociální péče vyplácené z důvodu nedostačujícího příjmu k pokrytí základních osobních potřeb, pilíř státní sociální podpory, který zahrnuje dávky pro rodiny s dětmi – přídavky na děti, sociální příplatek, příspěvek na bydlení atd.³⁰

Vytvoření záchranné sociální sítě v letech 1990-1991

Do té doby nebyla řešena sociální politika systémově vyplácenými dávkami v takové míře. Nově byly vytvořeny dávky v nezaměstnanosti a dávky sociální péče z důvodu sociální potřeby.³¹

Nejdůležitější zákony v této oblasti:

Zákon o sociální potřebnosti č. 482/1991 Sb. – jednalo se o stanovení výplaty dávek sociální péče

Zákon č. 1/1991 Sb. , o zaměstnanosti – podpora v nezaměstnanosti

Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, kterým byla stanovena minimální společensky uznávaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy, osobních potřeb.

Zároveň ale tím, že byly vypláceny tyto dávky sociální pomoci dochází k vytváření tzv. sociální pasti chudoby . Dochází tedy k situacím, kdy uživatelé

³⁰ KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007. s. 22. ISBN 978 – 80 – 245 1302 – 7.

³¹ KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007. s. 22. ISBN 978 – 80 – 245 1302 – 7.

této pomoci byly dlouhodobě závislé na těchto dávkách a nesnaží se zlepšovat sami tuto situaci. Tím se vytvářel velký tlak na sociální systém.³²

5.1 Solidarita

Solidarita je součástí sociální pomoci. Podstatou solidarity je pomoc sociálně potřebným občanům, kteří se ocitli v tíživé životní situaci. Solidarita probíhá v rámci charity, neziskových organizací, prostřednictvím dobrovolnické pomoci a v neposlední řadě jde o pomoc poskytovanou státem, kam spadá i vyplácení dávek pomoci v hmotné nouzi, kterým se věnuje následující kapitola.

5.2 Dávky pomoci v hmotné nouzi

Dávky pomoci v hmotné nouzi v České republice zajišťují pověřené obecní úřady, obecní úřady s rozšířenou působností. Odvolacími orgány a nadřízeným orgánem jsou Krajské úřady. Ministerstvo práce a sociálních věcí vydává zákony týkající se těchto dávek a metodické pokyny.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (dále „zákon“) „*upravuje pomoc osobám nacházejícím se v hmotné nouzi prostřednictvím těchto dávek:*

- *příspěvek na živobytí*
- *doplatek na bydlení*
- *mimořádná okamžitá pomoc*³³

Dávky hmotné nouze řeší stav osoby, kdy se nachází v hmotné nouzi tzn. kdy nemá dostatečný příjem prostředků k zajištění výživy a ostatních potřeb. Žadateli, který se nachází ve stavu hmotné nouze, je předána žádost o dávku hmotné nouze. Jedná se nejprve o dávku nazvanou Příspěvek na živobytí. Tato dávka slouží k zajištění stravy a ostatních osobních potřeb. Při posouzení, zda se žadatel o dávku nachází v hmotné nouzi, se řeší mnoho hledisek. Proto je ke

³² KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007. s. 19 - 28. ISBN 978 – 80 – 245 1302 – 7.

³³ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

každé z těchto dávek důležité doložit dané doklady související s výše uvedenými dávkami.

O tyto dávky žádají osoby, které se nacházejí v hmotné nouzi a jejichž příjem je nedostačující k uhrazení všech základních potřeb žadatele a k uhrazení nákladů na domácnost. Jedná se zejména o osoby vedené na úřadu práce, osoby částečně nebo plně invalidní s nárokem na výplatu důchodu, kdy tento jejich příjem je nedostačující k pokrytí jejich nákladů na domácnost a osobní potřeby či bez nároku na důchod. Patří sem také lidé pobírající dávky státní sociální podpory, kdy tento jejich příjem nepokryje všechny náklady na domácnost a osobní potřeby, matky samoživitelky, aj.

Při řešení situace, zda se osoba nachází ve stavu hmotné nouze, se zjišťují celkové majetkové a sociální poměry osoby a osob společně posuzovaných a dále se zjišťují příjmy osoby. Dále se zjišťují majetkové a sociální poměry na základě provedení sociálního šetření v místě bydliště žadatele.³⁴

Nový přístup k poskytování sociálních dávek a změny v systému sociální ochrany

Na počátku devadesátých let vznikl nový systém dávek sociální péče. Do té doby neexistoval systém ochrany pro sociálně slabé občany. Se změnou politického systému po roce 1989 nastala nezaměstnanost a toto téma se tudíž stalo aktuálním.³⁵

Po letech existence těchto dávek vzniká nyní nový názor související s tím, že některé skupiny jsou až příliš spokojeny s jejich dlouhodobým pobíráním, protože je to pro ně snazší než si zvýšit sociální status vlastním příjmem.

Proto se do systému zapojila aktivní politika zaměstnanosti z cílem pomoci dlouhodobě nezaměstnaným zapojit se do pracovního procesu. Snaha pomoci dlouhodobě nezaměstnaných o znovunalezení a ochotu pracovat.

Sociální pomoc byla poskytována do 31.12.2006 dle zákona 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti. Ukončením platnosti tohoto zákona vešel v platnost ke dni 1.1.2007 nový zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Hlavním cílem

³⁴ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

³⁵ KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007. s. 19. ISBN 978 – 80 – 245 1302 – 7.

tohoto zákona je, aby byla zajištěna pomoc osobám s nedostačujícím příjmem, ale zároveň aby se tyto osoby sami snažili pomoci v těchto životních situacích a byli motivováni chtít si zlepšit životní úroveň.³⁶

„Hlavní myšlenkou, na které je pomoc v hmotné nouzi založena, je, že každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá.“³⁷

Od účinnosti zákona o pomoci v hmotné nouzi došlo také ke značným změnám při posuzování společně posuzovaných osob dle zákona č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu, kde jsou uvedeny společně posuzované osoby v souvislosti se zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Jedná se zde o situace, kdy rodiče a zletilé zaopatřené děti, kteří společně užívají byt s rodiči a nejsou posuzováni s jinými osobami a jsou posuzováni s jejich příjmy. Ze strany klientů, kteří pobírají dávky dochází ke značné nespokojenosti. V praxi to totiž znamená, že studenti, kteří ukončili studium a jsou vedeni na úřadu práce a žijí ve společné domácnosti s rodiči a společně s nimi hospodaří, jsou posuzováni společně s rodiči a jejich příjmy. Také to ale znamená, že např. klient padesátiletý, který žije ve společné domácnosti s matkou, které je 80 let a společně hospodaří v domácnosti, je posuzován spolu s jejím příjmem tzn. s jejím důchodem.

V mnoha případech docházelo k situaci, že těmto osobám po přehodnocení dávky již nenáležela dávka z důvodu zohlednění příjmů rodičů. Po přehodnocení dosud vyplácených dávek na základě nově platného zákona došlo ke značnému poklesu klientů pobírajících dávek sociální pomoci.

V návaznosti na tuto změnu zákona docházelo k agresivitě ze strany klientů a k nepochopení.

³⁶ KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007. s. 94. ISBN 978 – 80 – 245 1302 – 7.

³⁷ KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007. s. 94. ISBN 978 – 80 – 245 1302 – 7.

Ze strany státu byl zájem donutit nějakým způsobem klienty, kteří dlouhodobě pobírají dávky sociální péče, aby se snažili aktivně zapojit do systému společnosti a přispěli tím do rozpočtu státu, místo aby z něho pouze čerpali, donutit je, aby se znovu naučili pracovní návyky a tím se zapojili do sociální interakce ve společnosti. V souvislosti s těmito možnostmi je naděje, že snad naleznou nový smysl života.

Tento systém má zároveň i dopad sociální a psychologický. To vše totiž působí na rodinu klienta, který do té doby pobíral dávky sociální péče a mnohdy tím trpěly rodiče těchto klientů, kteří v souvislosti s touto novelou byly od svých dětí zneužívány finančně.

Další změnou, kterou bych chtěla zmínit, je zavedení nové dávky, a to doplatku na bydlení. Doplatek na bydlení řeší situace, kdy žadatel o dávku nemá dostatečný příjem k uhrazení nákladů na domácnost. Tato dávka má v některých případech návaznost na dávku příspěvek na bydlení z dávek státní sociální podpory spadající pod úřad práce. Osoba, která je nájemcem nebo vlastníkem bytu a má v místě bydliště trvalý pobyt, má nárok na příspěvek na bydlení po doložení určitých dokladů nutných pro posouzení dávky. Pokud tato osoba pobírá příspěvek na bydlení z dávek státní sociální podpory z úřadu práce, zároveň má nárok na podání si žádosti o doplatek na bydlení za určitých podmínek nutných ke splnění žádosti o tuto dávku. Tato dávka se snižuje o již zmíněný příspěvek na bydlení. Z praxe je nutné zmínit, že se jedná o „suplující“ dávku příspěvku na bydlení. Nejeфекtivnější by tedy podle mého názoru, bylo sjednocení těchto dvou dávek do jedné a pak by v případech kdy žadatel pobírá příspěvek na bydlení, již nepobíral doplatek na bydlení, ale pouze příspěvek na bydlení, ve kterém by byly zahrnuty náklady na domácnost, které dosud byly zohledněny v doplatku na bydlení. Tyto dávky úzce souvisejí s hranicí *životního a existenčního minima*.

5.4 Příspěvek na živobytí

Nedostatečnou příjmovou situaci řeší zákon mimo jiné dávkou, která se nazývá příspěvek na živobytí. Podmínkou pobírání dávky je, že klient se musí nacházet ve stavu hmotné nouze. Zda se osoba nachází ve stavu hmotné nouze, se zjišťuje na základě příjmů osoby a společně posuzovaných osob. Pokud osoba nemá dostatečný příjem k uhrazení přiměřených nákladů na domácnost a osobních potřeb a tento její příjem je nižší než je částka živobytí osoby a společně posuzovaných osob, je tato osoba považována za osobu v hmotné nouzi.

„Výše příspěvku na živobytí se stanovuje jako rozdíl mezi živobytím osoby či rodiny a jejich příjmem, od kterého se odečtou přiměřené náklady na bydlení. (Přiměřené náklady na bydlení jsou náklady na bydlení, maximálně však do výše 30 %, v Praze 35 %, příjmu osoby či rodiny).“³⁸

V hmotné nouzi není osoba,

- která se nesnaží zvýšit si příjem vlastním přičiněním a to znamená, že není v evidenci u úřadu práce, pokud se jedná o žadatele, pokud se jedná o společně posuzovanou osobu není na tuto osobu v dávce zohledněna částka živobytí, ale pokud tato osoba má příjem, je tento příjem zohledněn ve výši dávky se společně posuzovanými osobami
- která není v pracovním nebo obdobném vztahu, nevykonává samostatnou výdělečnou činnost a není vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání,
- která je v evidenci u úřadu práce, ale odmítla vykonávat krátkodobé zaměstnání, nabídnuté úřadem práce³⁹
- které nenáleží nárok na výplatu nemocenských dávek, jelikož si úraz zavinila úmyslně
- která byla osoba výdělečná činná a na základě příjmů jí nenáleží částka živobytí a nebyla přihlášena na nemocenském pojištění
- která jako zákonný zástupce dítěte neplnila povinnost dohlížet u dítěte povinné školní docházky a došlo k neomluveným hodinám dítěte

³⁸ KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007. s. 94 - 97. ISBN 978 – 80 – 245 1302 – 7.

³⁹ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

- „*kteřá nastoupila výkon trestu odnětí svobody, byla vzata do vazby (tato skutečnost trvala po celý kalendářní měsíc),*“
- *kteřé se poskytují pobytové sociální služby v domově pro osoby se zdravotním postižením, domově pro seniory, domově se zvláštním režimem nebo v chráněném bydlení, zdravotnickém zařízení ústavní péče déle než 3 měsíce, ústavní péče v psychiatrické léčebně nebo v léčebně pro dlouhodobě nemocné déle než 3 měsíce.*“⁴⁰

Pokud jde o zvýšení si příjmu vlastní prací, jedná se o tyto situace:

- výdělečná činnost (nezaměstnaný si najde práci),
- zaměstnanec si najde vedlejší pracovní poměr, začne si přivydělávat práci přesčas,
- zaměstnanec si najde jiné, lépe placené místo

Další poskytovanou dávkou pomoci v hmotné nouzi je zmiňovaný doplatek na bydlení.

5.5 Doplatek na bydlení, podmínky poskytování a výše dávek

Základní podmínky pro splnění nároku na tuto dávku jsou dvě:

- osoba je uživatelem bytu, nájemce nebo vlastník bytu
- výše uvedená osoba má nárok na příspěvek na bydlení z dávek státní sociální podpory

Zákon ale stanovuje tyto výjimky:

- doplatek na bydlení náleží osobě, která nepobírá příspěvek na živobytí, ale příjem osoby nepřesáhl 1,3 násobek částky živobytí osoby
- doplatek lze v případech zvláštního zřetele poskytovat uživateli jiné než nájemní formy bydlení např. osoba bydlící v azylovém domě nebo v ubytovně⁴¹

⁴⁰ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

⁴¹ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

Výše doplatku na bydlení:

„výši doplatku získáme tak, že vezmeme odůvodněné náklady na bydlení a odečteme od nich výši příspěvku na bydlení a částku, o kterou příjem společně posuzovaných osob zvýšený o vyplacený příspěvek na živobytí převyšuje částku živobytí společně posuzovaných osob,“⁴²

Příčemž do odůvodněných nákladů zákonem spadá:

- nájemné maximálně do výše cílového nájemného v místě obvyklém
- „služby spojené s užíváním bytu (např. dálkové vytápění, úklid společných prostor, odvoz odpadu atd.),
- spotřeba energií (maximálně do výše průměrné spotřeby na jednotku dané velikosti), obdoba výše uvedených plateb vyskytující se u družstevní a vlastnické formy bydlení.“⁴³

5.6 Mimořádná okamžitá pomoc

Nárok má tuto pomoc má:

- osoba, která nemá nárok na příspěvek na živobytí, ale která nemá dostatečné prostředky k úhradě nezbytných osobních potřeb a hrozí jí vážná újma na zdraví
- osoba, kterou postihla mimořádná událost (povodeň, požár) a vzhledem k majetkovým a sociálním poměrům nedokáže svou situaci řešit sama
- osoba, která nemá dostatečné prostředky k úhradě jednorázového výdaje např. ztráta občanského průkazu
- osoba, která je propuštěna z vazby či výkonu trestu odnětí svobody, opouští zařízení pro léčbu chorobných závislostí, propuštěné z ústavní či ochranné výchovy po dosažení zletilosti⁴⁴

⁴² Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

⁴³ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

⁴⁴ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

5.7 Návrhy ke změně systému dávek hmotné nouze

Jelikož, jak jsem již zmínila v úvodu, pracuji v tomto oboru a přicházím denně do styku s tímto systémem dávek, navrhuji některá opatření, která by snad mohla pomoci k zefektivnění vyplácení těchto dávek. Denně řešíme jak běžné tak i neobvyklé situace klientů. V tom nám pomáhá zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi, 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu, dále se řídíme 500/2006 Sb., správním řádem. Mnohdy se setkáváme s velmi ojedinělými situacemi, které musíme řešit v dané chvíli a neexistuje vzor, podle něhož bychom se řídili za každé situace.

V rámci zkušeností z praxe, jde o návrh změny, která se týká možného sjednocení dávky doplatku na bydlení s dávkou příspěvek na bydlení z dávek státní sociální podpory. V současné době se tyto dávky doplňují a není to jednotný systém. Z hlediska klientů dochází k nespokojenosti, jelikož musí dokládat stejné doklady k posouzení příspěvku na bydlení a pak znovu k doplatku na bydlení.

Dále bych chtěla zmínit praxi dokládání aktivity ohledně shánění si zaměstnání, která doplňuje činnost úřadu práce. Ze strany klientů zde dochází mnohdy k nepochopení dokládání této aktivity u dávek soc. péče, jelikož tuto snahu musí prokazovat na úřadu práce. Pokud nebudou splňovat podmínky pro úřad práce – docházením na pracovní pozice, které jim úřad práce doporučí, budou následně vyřazeny z úřadu práce a zároveň tím pádem nebudou posuzováni pro nárok na výplatu dávek sociální péče. Jako společně posuzované osoby nesplňující podmínku evidence úřadu práce budou v dávce zohledněny pouze pro příjem zohledněný, ale nebude na tuto osobu počítána částka živobytí.

Dále z hlediska činnosti sociálního pracovníka by bylo vhodné vyhradit více času na tuto činnost a také na činnost šetření získat více času, a naopak méně věnovat času na samotnou administrativní práci. Často totiž sociální pracovník vykonává činnost z velké části jako dávkový pracovník, nikoliv jako sociální

pracovník a to právě z důvodu obrovského nárůstu administrativy, kterou je nutné vyřídit k vyhotovení dávky.

Další problém, který mnohdy sociální pracovník řeší, je vybrání vhodné dávky pro klienta, která by byla v souladu se zákonem. Vyplyvá to ze specifických a složitých životních situací klientů.

Jak už jsem zmínila z důvodu časové náročnosti týkající se zejména administrativy, zbývá málo času na samotnou práci s klientem. Pokud klientovi věnujeme více času při rozhovoru, na chodbách se tvoří fronty nespokojených klientů. V této souvislosti dochází k velkému nátlaku na sociálního pracovníka a může dojít k nevyřešení všech okolností dané situace s klientem a následně musí sociální pracovník klienta vyzývat opakovaně k doložení nutných dokladů k vyřízení žádosti, což je nepříjemné pro obě strany. Tyto situace nejsou časté, ale někdy k nim, bohužel, dochází. Tím pak dochází i k nespokojenosti sociálního pracovníka s vlastním výkonem, aniž by k tomu sám vědomě přispěl. Výsledkem je nátlak z obou stran, tedy jak ze strany klienta, tak ze strany sociálního pracovníka.

Pro zajímavost uvádím velmi stručný přehled dávek hmotné nouze v regionu Strakonice, který ukazuje kterou skupinou (jednotlivci, rodiny s dětmi, ženy, muži) jsou dávky nejvíce využívány:

5.8. Přehled dávek hmotné nouze v regionu Strakonice ⁴⁵

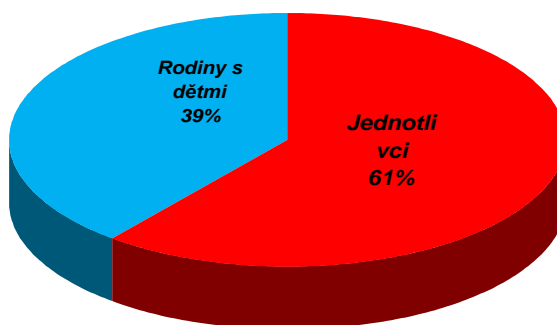
Tabulka č.1 Přehled dávek.

Druh dávky	Jednotlivci	Rodiny s dětmi	Ženy	Muži	Celkem (jednotlivci, rodiny s dětmi)
			(z celkového počtu)	(z celkového počtu)	
Příspěvek na živobytí	129	83	126	86	212
Doplatek na bydlení	23	18	20	21	41

⁴⁵ Ruční sběr dat, spisová evidence

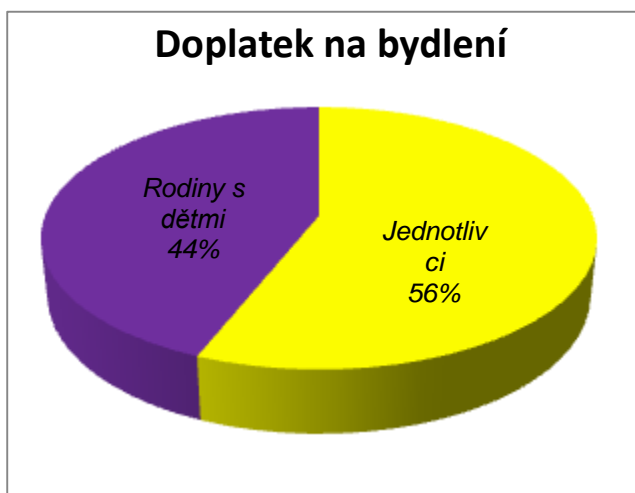
Zdroj : vlastní výzkum

Příspěvek na živobytí

Graf č. 1 Příspěvek na živobytí

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 2 Doplatek na bydlení.

Zdroj: vlastní výzkum

5. ETICKÁ DILEMATA

Jak jsem uvedla výše, v praxi se sociální pracovník často dostává do nepříjemných situací, způsobených mnoha okolnostmi. Často musí řešit tyto neobvyklé situace a tudíž činit samostatná rozhodnutí a někdy je v situaci, kdy ani při nejlepší vůli neví, jak se zachovat, aby tento postup byl správný. Pak hovoříme o dilematech, tedy „nutných (někdy obtížných) volbách mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi.“⁴⁶ „Řešení všedních dilemat jsou především reakcí na okolnosti, které bezprostředně ovlivňují výkon každodenní práce s klienty.“⁴⁷

Dilemata v sociální práci vznikají nejčastěji při jednání s klienty a mohou nastat při nepochopení sociálního pracovníka klientem i opačně. Toto nepochopení závisí na mnoha aspektech. Závisí to zejména na postupu pomoci, kdy klient nemusí souhlasit s tím, co po něm sociální pracovník vyžaduje na základě zákonných předpisů. Závisí to ale i na množství klientů a s tím související kvalitě služeb poskytnuté služby klientovi. Sociální pracovník je totiž omezen při své činnosti velmi výrazně množstvím času a to má velký vliv na výkon jeho práce, jakkoli se snaží o opak. A to je další z řady dilemat, se kterými se sociální pracovník setkává. Souvisí to i s metodami sociální práce, kde by si sociální pracovník měl připravit rozhovor ještě před setkáním s klientem a vézt ho určitou dobu. V rámci praktických zkušeností ale není možné tento ideál naplnit, jelikož se sociální pracovník setkává jak již bylo zmíněno s rozdílnými klienty a případy se jeden od druhého velmi často výrazně liší. V každém případě se ale vždy a za všech okolností musí sociální pracovník držet mravních zásad, které jsou zakotveny v etickém kodexu sociálních pracovníků České republiky a ve Standardech kvality sociálních služeb. „Sociální pracovník při své činnosti řeší řadu všedních dilemat. Řešení těchto dilemat jsou především reakcí na okolnosti,

⁴⁶ MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale*“: *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. s. 36. ISBN 80 – 903070 – 1 – 9.

⁴⁷ MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale*“: *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. s. 151. ISBN 80 – 903070 – 1 – 9.

kteře bezprostředně ovlivňují výkon každodenní práce s klienty. Vznik napětí mezi řešením všedních dilemat a podmínkami poskytování služeb sociální práce, které vymezují širší společnost, nemusí být jen důsledkem kolize, která řadové pracovníky organizací postaví před nutnost řešit strategická dilemata, může naopak být strnulostí postupů a společenskou změnou. Původcem kolize, která řadové pracovníky organizací postaví před nutnost řešit strategická dilemata, může naopak být nehybnost přístupu společnosti k problémům některých klientů a neschopnost společnosti inovovat existující zákony a programy politiky sociálních služeb.⁴⁸

6.1 Dilemata soudobé sociální práce podle Matouška

V této části dilemat v sociální práci jsem uvedla pouze nejčastější dilemata, s kterými se sociální pracovník setkává v sociální práci. Ostatní dilemata dle Matouška pouze uvedu pro názornost, že existují. Původně jsem zde chtěla uvést všechna dilemata, ale v souvislosti s uvedenými dvěma dotazníkovými šetřeními v praktické části a v rámci rozsahu mé práce, jsem přistoupila k této variantě.

Rozdělení dilemat

- 1) Formalizace a deformalizace
- 2) Profesionalizace a deprofesionalizace

Profesionalizace - její podstata spočívá v rozvoji sociálního pracovníka, rozvíjení vědomostí. Dodržování etického kodexu. Hlavní roli hraje vzdělanost v oboru a vytrácí se lidskost, která vstupuje do pozadí.

V deprofesionalizaci se jedná o pomoc klientům v rámci dobrovolnické pomoci, kde se neklade velký důraz na vzdělanost, ale více se dbá na lidský přístup a solidaritu. Dobrovolník není zahlcen toliko metodami práce

⁴⁸ MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale*“: *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. s. 151- 152. ISBN 80 – 903070 – 1 – 9.

a úřednickou činností a více času se dostává na samotnou pomoc potřebným a projevování duchovní činnosti.⁴⁹

3) Normativnost a nenormativnost

4) Pomoc a sociální kontrola

Pomoc

Jak už bylo několikrát zmíněno, v sociální práci jde především o pomoci druhým a vcítění se do jejich problémů. Sociální pracovník pomáhá klientovi vyřešit jeho situaci všemi dostupnými zákonnými požadavky. Pomoc následuje tehdy, pokud klient využil veškeré možnosti ze strany rodiny, přátel. Odborná pomoc by měla být využita až v poslední řadě, ale často tomu bývá naopak ze strany klientů. Často očekávají ze strany státu pomoc aniž by se sami snažili si pomoci vlastními silami.

Sociální kontrola

Zároveň je důležité, jak také již bylo zmíněno, klientům nastítnit možnosti, jak si sami mohou pomoci. K tomu je třeba je vézt a následně kontrolovat, zda učinili případné kroky k vyřešení jejich situace. Jednat s nimi znovu a ověřovat si, zda došlo k nápravě problému. Toto vedení je důležité k tomu, aby si klient znovu osvojil určité návyky a schopnosti vedoucí k vedení zlepšení jeho životní situace.

5) Sociální práce jako umění

6) Sociální práce jako věda

6.2 Dilemata dle podle Musila

- *„komplexní, nebo zjednodušené cíle*
- *množství klientů, nebo kvalita služby*
- *neutralita nebo favorismus*
- *jednostrannost, nebo symetrie ve vztahu s klientem*
- *procedurální, nebo situační přístup*

⁴⁹ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. s. 188 - 189. ISBN 80 – 7178 – 473 – 7.

- *materiální nebo nemateriální pomoc*
- *zasáhnout nebo nezasáhnout*⁵⁰

Množství klientů, nebo kvalita služby

Dalším dilematem sociálních pracovníků je snaha zvládnout co největší počet klientů. Dochází ke snížení kvality služeb a sociální pracovník tak činí s rozpaky a v rozporu s metodami sociální práce, jelikož nemůže klientovi dostatečně věnovat potřebný čas při jednání s ním.⁵¹

Přesto sociální pracovník nemůže dát najevo, že služby poskytuje v omezené míře. Pokud se pracovník ale dostatečně věnuje klientovi a jeho potřebám, dochází na základě tohoto dilematu k vytváření front na chodbách a tím k nespokojenosti klientů se službami sociálního pracovníka. To působí značně na psychiku sociálního pracovníka a může docházet k neúspěšným setkáním s klienty v tom smyslu, že sociální pracovník při omezeném času na klienta s ním nevyřídí veškeré informace důležité k posouzení dávky a tím dochází k nárůstu administrativy, spojené s obesíláním klienta k doložení daných dokladů. Dále se tím prodlužuje celý proces vyřízení dávky daného klienta a tento čas by mohl být využit efektivněji.

Procedurální nebo situační přístup⁵²

Jde o pomoci klientovi dvěma způsoby. Jedná se o pomoc předem připraveného problému nebo řešení případu přímo na místě dle vzniklého problému. První přístup se nazývá dle Musila procedurální a druhý přístup je situační. V případě procedurálním se většinou jedná o případy, s kterými se pracovník setkává běžně a postup je jim znám. V druhém přístupu situačním se

⁵⁰ MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale*“ : *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. s. 6. ISBN 80 – 903070 – 1 – 9.

⁵¹ MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale*“ : *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. s. 61. ISBN 80-903070-1-9

⁵² MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale*“ : *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. s. 110 – 127. ISBN 80-903070-1-9

přistupuje k řešení problému na základě skutečností, které klient sdělí.

S přístupem situačním dochází k větší pozornosti sociálního pracovníka ke klientovi a může nastat prolínání s výše uvedeným dilematem, týkající se kvantity a kvality služeb. Situační přístup je náročnější na čas věnovaný klientovi a tím dochází k zmiňovaným frontám na chodbách. Z toho vyplývá osobní hledisko, že člověk se nemůže nikdy zavděčit všem lidem. Zde se nejedná o chybu ze strany sociálního pracovníka, ale ze strany organizační a systému sociálních služeb. S tímto dilematem se setkáváme v praxi dnes a denně, kdy jsou klienti nespokojeni s vytvářením front na chodbách. Na druhé straně se s touto nespokojeností setkává sociální pracovník i ze strany nadřízených, kteří neradi vidí fronty na chodbách. Z jejich pohledu to vytváří špatný dojem na výkon sociálního pracovníka ze strany veřejnosti. Příčina je bohužel vedlejší aspekt. Mnohdy se setkávám ve své praxi se situačním přístupem u klientů, kterým se poskytuje pouze poradenská služba a nejedná se o klienty pobírající dávky. S těmito klienty se mnohdy sociální pracovník již neseťká, jelikož jsou při nastínění problému odkázáni na jiné instituce. V praxi se sociální pracovník setkává se situačním přístupem nejvíce u žádosti mimořádné okamžité pomoci, kdy každý případ je ojedinělý. Řeší se, zda klient je v hmotné nouzi a zda mu náleží nárok na dávku.

Kromě uvedených dilemat je třeba mít na paměti, že nezbytnou součástí praxe součástí sociálního pracovníka je dodržování určité profesní etiky. Tato oblast tvoří nedílnou součást práce a podle ní je často profese sociálního pracovníka hodnocena.

Pro úspěšné zvládnání řešení těchto dilemat je potřebné disponovat určitými vlastnostmi a splňovat kvalifikační a osobností předpoklady pro výkon činnosti sociální práce a řídit se etickým kodexem sociálního pracovníka. Od účinnosti 1.1.2007 nabyl platnosti nový zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb., podle něhož musí sociální pracovník splňovat i určité kvalifikační požadavky.

Jedná se zejména :

„a) o vyšší odborné vzdělání, získané absolvováním vzdělávacího programu akreditovaného podle zvláštního právního předpisu v oborech vzdělání

zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost,

b) vyšší odborné vzdělání získané absolvováním vzdělávacího programu akreditovaného podle zvláštního právního předpisu v oborech vzdělání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost, vyšší odborné vzdělání získané absolvováním vzdělávacího programu akreditovaného podle zvláštního právního předpisu v oborech vzdělání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost,

c) absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů v oblastech uvedených v písmenech a) a b) v celkovém rozsahu nejméně 200 hodin a praxe při výkonu povolání sociálního pracovníka v trvání nejméně 5 let, za podmínky ukončeného vysokoškolského vzdělání v oblasti studia, která není uvedena v písmenu b)“

Dále by měl sociální pracovník absolvovat odborné semináře, týkající se sociální oblasti akreditované Ministerstvem práce a sociálních věcí. Dalšími předpoklady, které je nutné splňovat pro výkon sociálního pracovníka, jsou způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost.⁵³

Pravidla pro dobrou praxi

- Sociální pracovník by měl zachovávat a ctít základní lidská práva
- Respektovat člověka bez ohledu na rasu, původ, pohlaví, zdravotní stav, náboženské vyznání

⁵³ Zákon č. 108/2006 Sb., o službách

⁵⁴ MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. s. 39. ISBN 80 – 7178 – 548 - 2.

- Pomáhat klientům na základě své odbornosti, znalostí, zkušeností řešit jejich problémy⁵⁴

Pravidla etického chování upravující sociální vztah ke klientovi jsou následující

- Sociální pracovník by měl být vstřícný ke klientovi, dbát na jeho důstojnost
- Chrání jeho zájmy a pomáhá všem bez ohledu na pohlaví, věk, národnost, barvu, etnicitu
- Zachovává mlčenlivost vůči klientovi
- Poučuje klienta o jeho právech a povinnostech vůči instituci
- Vede klienta k tomu, aby si sám dokázal pomoci vlastními silami
- při řešení problémových situací klientů se řídí určitými pravidly, zejména zákony potřebnými k vyjasnění postupu k řešení a na základě etických hodnot. Etické hodnoty využívá také při šetření v domácnosti klienta.⁵⁵

Základní etické problémy jsou tedy následující

„kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny či obce (např. z hlediska prevence či sociální terapie společensky nežádoucí situace), kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení, kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití, kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb a dávek sociální pomoci.“⁵⁶

⁵⁵ Etický kodex sociálních pracovníků České republiky

⁵⁶ Etický kodex sociálních pracovníků České republiky

6.3 Vztah mezi pracovníkem a klientem

Chtěla bych zdůraznit, že v tomto vztahu existuje asymetrie, jelikož na jedné straně sociální pracovník pomáhá klientovi v jeho životní situaci vyřešit problém a na druhé straně vychází z pozice kontroly a vystupuje tak v roli nadřazeného. Tato pozice narušuje vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem. V souvislosti s tímto vztahem, který je daný a neměnný, vznikají další dilemata v sociální práci s klientem. Při pomáhání vzniká mezi klientem a sociálním pracovníkem hranice. Každá z těchto dvou pozic může tuto hranici vnímat odlišně. Záleží na postupu pracovníka, jak nastaví dané hranice a jakým způsobem bude tyto hranice dodržovat a vysvětlí tento vztah klientovi.⁵⁷

V pomáhajících profesích se klade velký důraz na kvalitu přístupu mezi pracovníkem a klientem. V této profesi je důležité přistupovat ke každému klientovi jako k individualitě a snažit se pomoci i v případě, že sociální pracovník jedná s různými klienty. Je to mnohdy těžké, ale právě tehdy, kdy sociální pracovník přistupuje ke každému klientovi s kladným přístupem a má dobrý vztah s klienty, tehdy se dá hovořit, že se jedná o přístup odborníka.

„Mít rád téměř kohokoliv, koho člověku osud přidělí – jaká je to nemožná úloha a jak je to zároveň nezbytné k tomu, aby se pomáhající mohl oprávněně cítit jako odborník na svém místě. V této chvíli vzniká potřeba, aby pracovníka jeho klienti oceňovali – buď přímo projevenou chválou a vděčností, nebo nepřímo tím, že se pod jeho vlivem viditelně změní k lepšímu.“⁵⁸

Každého sociálního pracovníka potěší pocit, pokud se dozví od klientů, že je dobrým odborníkem a klienti jsou spokojeni s jeho výkony. Kladná zpětná vazba od klientů je nejlepší odměnou pro sociálního pracovníka. Sociální pracovník potřebuje vědět, že je potřebný. Často dochází u sociálního pracovníka

⁵⁷ JANOUŠKOVÁ, K., NEDĚLNÍKOVÁ, V., Profesní dovednosti terénních pracovníků, Sborník studijních textů, Ostravská univerzita, ZSF s. 486

⁵⁸ KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. 2. rozšíř. Vyd. Praha: Portál, 1997. s. 24 – 25 ISBN 80-7178-150-9.

k nálepkování klientů podle svého hodnocení a vnímání. Dochází k tzv. hodnotícím šablonám od pracovníka ke klientovi.

Hodnoty ve vztahu sociálního pracovníka a klienta⁵⁹

- jedná se o principy vhodné pro efektivitu práce
- tyto hodnoty formuloval americký katolický kněz Felix Biestek

Jedná se o:

- 1) individualizace – individuální přístup ke klientovi,
- 2) vyjadřování pocitů – přijetí klientových pocitů,
- 3) empatie - vcítění se v klienta,
- 4) akceptace – brát klienta takového jaký je,
- 5) nehodnotící postoj – nekritizovat ani poučovat klienta,
- 6) sebeurčení – brát v úvahu právo na svobodu klienta,
- 7) diskrétnost – důvěra informací⁶⁰

Jak je z teoretické části patrné, v systému dávek pomoci v hmotné nouzi je vypláceno celé spektrum sociálních dávek a tento objem stále roste. Sociální pracovník se tak při jejich vyplácení dostává do celé řady dilemat, která jsou dána jednak rostoucím počtem klientů pobírajících dávky a jednak rostoucím objemem administrativy. Veřejnost se navíc v poslední době obává, zda není tento systém dávek zneužíván. Proto jsem se rozhodla tomuto problému věnovat v praktické části své práce.

⁵⁹ MATOUŠEK, O a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. s. 33. ISBN 80 – 7178 – 548 – 2.

⁶⁰ Srov, s. 33-34

PRAKTICKÁ ČÁST

7 CÍL VÝZKUMU

V praktické části vycházím z teoretických a praktických zkušeností s klienty. Kdy se sociální pracovník domnívá na základě své praxe s klienty, že někteří klienti zneužívají systém dávek. Jedná se mi v praktické části o zjištění, zda tomu tak ve skutečnosti je či nikoliv. Cílem mé práce je zjistit, zda klienti spatřují dávky pomoci v hmotné nouzi jako pomoc, jak přežít jejich současnou obtížnou situaci, v které se ocitli bez práce a příjmu a spatřují tuto pomoc pouze ke krátkodobému překonání. Nebo naopak z druhého hlediska tuto pomoc v hmotné nouzi využívají jako nástroj sloužící k zneužívání dávek hmotné nouze jakožto náhražku příjmu místo pracovního poměru a finančních prostředků z něj plynoucích.

Tento cíl jsem si vybrala, jelikož úzce souvisí s názvem mé práce „dávky hmotné nouze z pohledu sociálního pracovníka a klienta“. Jedná se o dva pohledy na využívání dávek pomoci hmotné nouze. Tento pohled může být v některých případech stejný a v jiných případech se může rozcházet. Souvisí s přístupem daného klienta k dávkám hmotné nouze a jeho schopnostech a možnostech využít své vlastní snahy zvýšit si příjem zákonem stanovených možností.

7.1 Předmět výzkumu

Pro výzkum jsem si vybrala klienty, kteří pobírají dávky hmotné nouze v regionu Strakonice. Pro výzkum je vybraný náhodný vzorek respondentů pobírajících dávky hmotné nouze. Výzkum byl prováděn na základě kvalitativního rozhovoru. Klientům byl předán dotazník s předem stanovenými otázkami otevřenými a uzavřenými. Při dotazníku byla spolupráce mezi dotazovatelem a dotazovaným. Dotazováním klienta a doplňováním dodatečných informací od klienta, bylo přistoupeno z důvodu zrychlení vyhodnocení odpovědi.

7.1.2 Metody sběru dat

Ke zkoumání je zvolena metoda polostandardizovaného kvalitativního rozhovoru. Otázky jsou pevně dané a formou polostandardizovaného rozhovoru s klienty jsem získala dostupné informace důležité ke zjištění cíle výzkumu. Jedná se o matematicko- statistickou metodu, která pomůže shromažďovat a roztřídit data získaná terénním šetřením sledovaného jevu a převede je do tabulek a grafů. Získané výsledky přisuzujeme k hypotézám z důvodu připravenosti k verifikaci hypotéz.

7.1.3 Hypotézy

Hlavní hypotéza

I. Dochází k dlouhodobému využívání a setrvání v systému dávek hmotné nouze ze strany klientů.

Dílčí hypotézy

1. Existují osoby, které se nesnaží si zvýšit příjem vlastní prací.
2. Většina klientů nevyužívá možnosti, které nabízí dávky hmotné nouze ke zvýšení si příjmové situace zapojením k výkonu veřejné služby.
3. Ke využívání dávek dochází zejména u klientů s nízkým vzděláním.
4. Někteří klienti pobírající dávky se vyrovnali se svou situací a vyhovuje jim tento stav.

7.1.4 Technika sběru dat

Byla zvolena technika formou polostandardizovaného rozhovoru. Respondenti vyplňovali dotazník písemně a zároveň byl s klienty veden doplňující rozhovor pro zjištění informací, které vedou ke zlepšení vyhotovení dotazníku. Dotazník obsahuje otázky uzavřené ke zjištění jasných údajů a polootevřené otázky, které nám rozšíří údaje o respondentovi a jeho situace. V dotazníku byly použity otázky otevřené, kde respondent odpovídá bez možnosti výběru, takových otázek bylo použito málo. Z důvodu, aby klient měl možnost

výběru v ostatních otázkách a odpověděl. V otevřených otázkách klient nemusí odpovídat a tato možnost by nebyla dostačující pro vhodné a objektivní vyhodnocení dotazníku vedeného formou polostandardizovaného rozhovoru.

7.1.5 Popis šetření a výzkumný vzorek

Byla zvolena metoda polostandardizovaného rozhovoru, kdy byl předán dotazník a byl konzultován s klientem z důvodu zjištění přesnějších informací. Na základě rozhovoru klient sdělil více než-li by dotazník vyplňoval sám. Výzkumný vzorek pro dotazníkové šetření byl sestaven z 15 náhodně vybraných uživatelů dávek hmotné nouze v regionu Strakonice z celkového počtu 210 klientů.

7.1.6 Harmonogram výzkumu

Data byly shromažďovány v období od září roku 2009 do období leden 2010.

- 1) technická příprava, tisk dotazníků
- 2) distribuce a vyplňování s klienty
- 3) vyhodnocování dotazníků

7.2 VÝSLEDKY

7.2.1 Zpracování dotazníků

Na oddělení dávek hmotné nouze bylo rozdáno sociální pracovníci náhodným uživatelům dávek 15 dotazníků a stejný počet byl vybrán od uživatelů. Tento počet byl stanoven z celkového počtu 210 žádostí o dávku v hmotné nouzi. Uvedené údaje jsou zpracovány. Zjištěné údaje jsou zpracovány a uvedeny níže.

Dotazník č. 1 – respondenti pobírající dávky hmotné nouze

Tyto otázky souvisí se zjištěním, zda klienti jsou zátěží systému dávek a setrvávají dlouhodobě na dávkách a neprojevují snahu o vymanění se z této situace.

Hlavní hypotéza : Zjistit zda dochází k dlouhodobému využívání a setrvávání v systému dávek hmotné nouze ze strany klientů.

Hypotéza č. 1 - Otázky č. 1, 4, 5, 8, 14 se týkají, zda respondenti se snaží zvýšit příjem vlastní prací a dlouhodobě nesetrvávají na dávkách hmotné nouze.

Tabulka č. 2 Snaha klientů o zvýšení si příjmu.

Číslo otázky	Znění otázky	Možnosti	Číselně	%
1	doba evidence	Méně než 3 měsíce	0	0
		6 měsíců	3	20
		1 rok	3	20
		3 roky	1	7
		Více než 3 roky	7	46
4	pracoval jste v 5ti letech	Ano	6	40
		Ne	8	53

Zdroj: vlastní výzkum

Otázky č. 2, 6,10 se týkají zvýšení příjmu respondentů a zapojení do aktivit pro zlepšení jejich životní úrovně.

Tabulka č. 3 Zapojení aktivit ke zvýšení životní úrovně.

Číslo otázky	Znění otázky	Možnosti	číselně	v %
2	příjmy	dávky státní soc. podpory	11	73
		podpora v nezaměstnanosti	3	20
		nemocenské dávky	0	0
		částečný, plný invalidní důchod	0	0
		jiný příjem	0	0
		žádný příjem	0	0
6	výkon veřejné služby	ano	4	26
		ne	11	73
10	snaží si najít zaměstnání	ano	15	100
		ne	0	0

Zdroj: vlastní výzkum

Otázky č. 3, 10 se vztahují ke snaze zvýšit si vzdělání a tím si vytvořit lepší podmínky pro získání zaměstnání.

Tabulka č. 4 Zvýšení si vzdělání.

Číslo otázky	Znění otázky	Možnosti	číselně	v %
3	vzdělání	žádné	0	0
		ZŠ	9	60
		SOU bez maturity	5	33
		SOU s maturitou	1	7
		VOŠ	0	0
		VŠ	0	0
10	zvýšování vzdělání	rekvalifikační kurz	6	40
		další studium	0	0
		samostudium	0	0

Zdroj: vlastní výzkum

Otázky č. 12, 13 zjišťují zda jsou respondenti vyrovnáni se svou situací tak, že zcela rezignovali na snahu zlepšit si svůj status.

Tabulka č. 5 Vyrovnání se situací.

Číslo otázky	Znění otázky	Možnosti	Číselné vyjádření	%
12	spokojenost se svou situací	ano	1	7
		nestěžují si	5	33
		zatím mi to tak vyhovuje		0
		ne	9	60
13	vybrat výrok s kterým se respondent ztotožní	člověk bez práce a pobírající dávky je odsunut na okraj společnosti	11	74
		kamarádi se ke mně obracejí zády	2	13
		nezaměstnaný člověk je spokojen a vyrovnal se svou situací	2	13

Zdroj: vlastní výzkum

7.2.2 Analýza dat

Dotazníku č. I

K hlavní hypotéze byly stanoveny ještě čtyři hypotézy dílčí, jejich potvrzení či vyvrácení je níže rozpracováno.

Hypotéza č. 1 : Existují osoby, které se nesnaží si zvýšit příjem vlastní prací.

K této hypotéze se vztahují otázky č. 1, 4, 5

Z odpovědí vyplynulo, že většina dotazujících tj. 46% je dlouhodobě vedena na úřadu práce a zároveň na dávkách. Z celkového počtu respondentů nepracovalo 53% v posledních 5ti letech.

Z celkového počtu respondentů je závislých pouze na příjmech dávek hmotné nouze 87% a 13% pobírá i jiné příjmy. Dohodu o provedení práce s výdělkem do výše existenčního minima by asi nepřijalo 13% respondentů, určitě by tuto možnost přijalo 40%, asi by tuto možnost přijalo 47% respondentů.

Z výzkumu se potvrdila hypotéza č. 1, že větší počet dotazových se nesnaží zvýšit příjem vlastní prací.

Hypotéza č. 2 : Většina klientů nevyužívá možnosti, které nabízí dávky hmotné nouze ke zvýšení si příjmové situace a zapojením do výkonu veřejné služby.

K této hypotéze se týkají otázky č. 2, 6, 10

Z odpovědí vyplynulo, že většina respondentů využívá zákonné uplatnění nároků a pohledávek plynoucí z dávek státní sociální podpory tj. 70% z celkového počtu dotázaných, 73% z celkového počtu dotázaných nevyužívá zavedeného výkonu veřejné služby a tím se nesnaží zapojit do pracovního procesu a získat pracovní návyky. Přesto všichni dotazovaní tj. 100% uvedli, že si snaží najít zaměstnání. Z výzkumu vyplývá, že respondenti nevyužívají veškeré možnosti jak si zvýšit příjem a nezapojují se do nově zřízeného institutu výkonu veřejné služby. Vyhovuje jim stav, kdy nadále setrvávají na dávkách bez většího postihu.

Z důvodu nevykonávání výkonu veřejné služby, se osobám na dávkách hmotné nouze sníží dávka na částku existenčního minima – rozdíl činní od částky životního minima pro jednotlivce 1106,- Kč. Zřejmě tato částka není pro ně rozhodující a tento stav bez svého vlastního přičinění zlepšit si svou životní úroveň a projevit snahu zapojením se do pracovního procesu není pro prioritou.

Hypotéza č. 3: Ke zneužívání dochází zejména u klientů s nízkým vzděláním.

K této hypotéze se vztahují otázky č. 3, 10, 15

Z odpovědí vyplynulo, že většina dotazovaných tj. 60% má základní vzdělání, 33% střední odborné učiliště bez maturity, 7% má střední odbornou školu s maturitou. Rekvalifikační kurz absolvovalo 40% z dotázaných, jinou formu vzdělání nikdo neabsolvoval. Kurz s vlastní investicí klienta by absolvovalo 13%, spíše neabsolvovalo 20%, neabsolvovalo 67%.

Z výzkumu vyplývá, že většina dotazovaných pobírajících dávky má základní vzdělání, větší polovina dotazovaných neabsolvovala rekvalifikační kurz a většina by neabsolvovala kurz, kde by museli přispět svými finančními prostředky. Z toho vyplývá, že většina respondentů se nesnaží zvýšit si vzdělání, které by zlepšilo jejich situaci na uplatnění trhu práce.

Hypotéza č. 4: Někteří klienti pobírající dávky se vyrovnali se svou situací a vyhovuje jim tento stav.

K této hypotéze se vztahují otázky č. 12, 13

Z odpovědí vyplynulo, že spokojeno se svou situací je 7% respondentů, nestěžuje si na svou situaci 33%, nespokojeno se svou situací je 60% dotazujících. S výrokem „člověk bez práce a pobírající dávky je odsunut na okraj společnosti“ souhlasí 74% respondentů, s výrokem „ kamarádi se ke mně obracejí zády souhlasí 13% dotazovaných, s výrokem „ nezaměstnaný člověk je spokojen se svou situací“ odpovědělo 13% dotazovaných.

Z výzkumu vyplývá, že nespokojeno se svou situací je větší polovina dotazovaných a přesto setrvávají na dávkách hmotné nouze a nesnaží se zlepšit či změnit jejich situaci. Tato hypotéza se nepotvrdila.

Dotazník č. 2 - Sociální pracovníce poskytující dávky hmotné nouze.

Byla zvolena metoda dotazníkového šetření, kdy dotazovaný sám odpovídal na otázky a zaškrtoval vhodné odpovědi z výběru možností. Celkový počet dotazovaných byly 3 respondenti. Jedná se o sociální pracovníce vykonávající činnost dávek hmotné nouze.

Hlavní hypotéza : V některých případech dochází k dlouhodobému využívání a setrvávání v systému dávek hmotné nouze ze strany klientů.

Hlavní hypotéza je ve stejném znění jako u polostandardizovaného rozhovoru č. 1. Dva dotazníky jsou navrhovány vzhledem k názvu bakalářské práce, jelikož spolu souvisí dva pohledy a to klientů pobírajících dávky hmotné nouze a sociálních pracovníků, kteří s klienty spolupracují a plní funkci sociální práce. Další z důvodů uvedením dvou dotazníkových šetření bylo ke zjištění přesnějších výsledků. U dotazníkového šetření č. 2 byla zvolena metoda kvalitativní formou individuálního vyplňování dotazníků. K individuální metodě vyplňování u druhého dotazníkového šetření bylo přistoupeno z důvodu neovlivňování dotazovaných. Dotazovaní v oblasti otázek pohybují, tato oblast je jim známá a proto nebylo nutné přistoupit k metodě rozhovoru. Opačně tomu bylo v polostandardizovaném rozhovoru č. 1, kde dotazovaní mnohdy mají základní vzdělání a z důvodu přesnějších odpovědí s nimi byl veden rozhovor.

Dílčí hypotézy

1. Zda dochází k efektivnímu využívání dávek hmotné nouze a zda existují dávky, které jsou nejvíce zneužívány a zda jsou nějaké možnosti jak tomu zabránit.
2. Lze zabránit ze strany sociálního pracovníka, aby lidé nevyužívali dlouhodobě systému dávek hmotné nouze.
3. Zda je možno změnit systém dávek hmotné nouze.
4. Zda je možno zamezit dlouhodobé využívání a setrvávání respondentů dávek hmotné nouze.

Otázky č. 2, 3, 5 souvisí s hypotézou č. 1 - Zda dochází k efektivnímu využívání dávek hmotné nouze a zda existují dávky, které jsou nejvíce zneužívány a zda jsou nějaké možnosti jak tomu zabránit.

Tabulka č.6 Efektivní využívání dávek.

čísla otázky	znění otázky	možnosti	Číselně	%
2	Myslíte si, že jsou dávky zneužívány	ano	3	100
		ne	0	0
3	pokud jste odpověděl v předchozí odpovědi, ano, proč si to myslíte	Vlastní zkušenost	3	100
		Rozhovor s kolegyněmi	0	0
5	Proč si myslíte, že lidé zneužívají dávky	Špatná kontrola ze strany státu	2	66
		Nízké právní vědomí klientů	0	0
		Jiný důvod	1	33

Zdroj: vlastní výzkum

Otázky č. 4, 6, 7, 8, 9 souvisí s hypotézou č. 2 – Lze zabránit ze strany sociálního pracovníka, aby lidé nevyužívali dlouhodobě systému dávek hmotné nouze.

Tabulka č. 7 Zamezení zneužívání dávek.

čísla otázky	znění otázky	možnosti	Číselně	%
4	Která dávka je nejvíce zneužívána	Příspěvek na živobytí	1	33
		Doplatek na bydlení	0	0
		Mimořádná okamžitá pomoc	2	66

6	Můžete zabránit, tomu aby nedocházelo k zneužívání dávky ze strany klientů pobírajících dávky	ano	0	0
		ne	3	100
7	Pokud jste uvedl, v předchozí odpovědi ano, uveďte možnosti	Větší kontrolou	0	0
		S možností prostoru na jednání s klienty	0	0
		Jiný důvod	0	0
	Spatřujete nějaký problém při práci s klienty	ano	3	100
		ne	0	0
9	Pokud jste uvedla v předchozí odpovědi ano, vyberte z možností	a) Klienti nespolupracují	1	33
		b) Nedostatek času	1	33
		c) Málo nástrojů jak klienty motivovat a zlepšit situaci	2	66
		d) Nedůvěra klientů	0	0
		e) Jiný důvod	0	0

Zdroj: vlastní výzkum

Hypotézou č. 3 - Zda je možno změnit systém dávek hmotné nouze. Souvisí s otázkami č. 10, 11

Tabulka č. 8 Možnost změny systému dávek.

číslo otázky	znění otázky	možnosti	Číselně	%
10	Změnil/a byste nějakým způsobem systém HN	a) ano	3	100
		b) ne	0	0
11	Pokud ano, uveďte stručně jakým způsobem a o jaké dávky by se jednalo	a) doplatek na bydlení	0	0
		b) příspěvek na živobytí	3	0
			- pobírání na omezenou dobu	0
			- kratší evidence ÚP	0
		c) mimořádná okamžitá pomoc	1 – více omezit	100

Zdroj: vlastní výzkum.

Hypotézou č. 4 - Zda je možno zamezit dlouhodobé využívání a setrvávání respondentů dávek hmotné nouze.

Souvisí s otázkami č. 12, 13

Tabulka č. 9 Zamezení dlouhodobému využívání dávek.

Číslo otázky	Znění otázky	Možnosti	Číselné vyjádření	%
12	Myslíte si, že by bylo možno nějakými nástroji zamezit či omezit zneužívání dávek	a) ano	2	67
		b) ne	1	33
13	Pokud jste uvedl/a v předchozí odpovědi ano, vyberte z možností		1	33
		b) Možnost využít své zkušenosti a informace a použít je při zneužívání dávky – výpověď svědků při vzniklé situaci (př. práce na černo)	0	0
		c) Větší spolupráce s úřadem práce při postihu, při zjištění, že klient pracuje a nesdělí tuto skutečnost	1	33
		d) Jiný důvod	0	0

Zdroj: vlastní výzkum

Analýza dat

Dotazníku č. 2

Hypotéza č. 1 : Zda dochází k efektivnímu využívání dávek hmotné nouze a zda existují dávky, které jsou nejvíce zneužívány a zda jsou nějaké možnosti jak tomu zabránit.

Z odpovědí vyplynulo, že všichni dotazovaní sociální pracovníci si myslí, na základě vlastní zkušenosti, že dochází k zneužívání dávek hmotné nouze ze strany klientů. Důvodem k zneužívání dávek uvádí špatnou kontrolu ze strany státu. Jeden dotazovaný sociální pracovník zaškrtl jiný důvod, který nevedl. Na základě tohoto výsledku ze strany sociálních pracovníků se potvrzuje hlavní hypotéza obou dotazníkových šetření a to, že ze strany klientů dochází k zneužíváním systému dlouhodobým setrváváním na dávkách a nečinností změnit jejich situaci vlastním přičiněním. Tuto skutečnost dotazníkovým šetřením potvrdily také sociální pracovníci. Tudíž se nedá hovořit o zaujatosti sociálního pracovníka, ale o skutečnosti, která vyplývá z dotazníkových šetření. Tuto skutečnost sociální pracovníci nemohou změnit, pokud nebude změněn systém dávek. Z uvedených odpovědí vyplývá, že se potvrzuje hlavní hypotéza s kterou se ztotožňují jak sociální pracovníci, tak se potvrzuje pravdivost ze strany klientů pobírajících dávky hmotné nouze.

Hypotéza č. 2: Lze zabránit ze strany sociálního pracovníka, aby lidé nevyužívali dlouhodobě systému dávek hmotné nouze.

Z odpovědí vyplynulo, že nejvíce je zneužívána dávka mimořádná okamžitá pomoc. Zabránit zneužívání těchto dávek sociální pracovnice nemohou, odpověděli všichni dotazovaní. Z celkového počtu dotazovaných odpovědělo 33%, že spatřují problém s klienty v nespolupráci s klienty a 33% z důvodu

nedostatku času, 66% z důvodu chybějících nástrojů jak klienty motivovat a zlepšit jejich situaci zákonnými prostředky.

Hypotéza č. 3: Zda je možno změnit systém dávek hmotné nouze.

Z odpovědí vyplývá, že všichni sociální pracovníci by změnili systém dávek hmotné nouze. Všichni dotazovaní by změnili dávku příspěvek na živobytí. Možnost uvádí, pobírání dávky na omezenou dobu a kratší evidenci na úřadu práce. Dále by změnilo mimořádnou okamžitou pomoc 33% dotazovaných. Důvodem je omezení do možností pobírání, omezit tuto dávku na určité situace. Mnohdy dochází ke zneužívání těchto dávek ze strany uživatelů, nejsou možnosti jak těmto situacím zabránit, z důvodu těžké prokazatelnosti. Příkladem, který mohu uvést z praxe se jedná o klienty, kdy při šetření je zjištěno, že mají kde spát. Po nějaké době uvedou, že je postel ve špatném stavu a potřebují novou. Jelikož se jedná o více případů, sociální pracovník řeší dilema, zda to není ze strany klientů účelné, ale těžko prokazatelné.

Hypotéza č. 4: Zda je možno zamezit dlouhodobé využívání a setrvávání respondentů dávek hmotné nouze.

Z odpovědí vyplývá, že 67% dotazovaných – sociálních pracovníků se ztotožňuje s možností zamezení či omezení zneužívání dávek ze strany klientů a 33% se domnívá, že nelze zabránit zneužívání dávek. Jak tomu zabránit uvedlo 33% dotazovaných větší kontrolou a 33% uvedlo z možností větší spolupráci s úřadem práce při postihu zneužívání. Z odpovědí vyplývá, že je zapotřebí změna systému ze strany státu, jelikož nejsou prostředky jak by sociální pracovník přistoupil k těmto nástrojům. Tyto možnosti nejsou v kompetencích sociálního pracovníka, on sám nemůže ze své pozice vyjednávat tyto návrhy bez zákonné opory.

7.2.3 Diskuse

Výzkum vychází ze dvou dotazníkových šetření vedených formou polostandardizovaného rozhovoru. Vycházím z výsledků dotazníkového šetření uvedených v tabulkách a v souvislosti z dílčích hypotéz. Dotazník č. 1 se týká pohledu klientů na dávky hmotné nouze, druhé dotazníkové šetření vyplývá z pohledu sociálních pracovníků a jejich pohledu na dávky hmotné nouze. Tyto dva pohledy souvisí s tématem bakalářské práce. Dále je téma bakalářské práce postaveno na dilematech, které souvisí se vztahem sociálního pracovníka a klienta. Z výzkumu vyplývá, že v souvislosti s dílčími hypotézami se potvrdila hlavní hypotéza, že dochází k dlouhodobému využívání, dlouhodobým setrváním na dávkách hmotné nouze ze strany klientů.

Dotazník č. 1 je postaven na čtyřech dílčích hypotézách. Každá z těchto hypotéz souvisí s danými otázkami z dotazníkového šetření, které jsou znázorněny v tabulce. V tabulce je uvedena otázka vyjádřena v číslech a procentech pro přehlednější znázornění potřebné pro zjištění výsledku hypotézy.

Hypotéza č. 1 – Existují osoby, které se nesnaží si zvýšit příjem vlastní prací. Tato hypotéza souvisí s otázkami v dotazníkovém šetření č. 1, 4, 5, 8, 14. Tato hypotéza se potvrdila. Z toho vyplývá, že na dávkách hmotné nouze existují klienti, kteří zde dlouhodobě setravují a nesnaží se využít dostupné prostředky nabízené ze strany státu ke zlepšení jejich situace a vymanění se z těchto dávek. Po dobu pobírání dávek neprojevili snahu zvýšení si příjem vlastní prací. Ke snaze najít si zaměstnání je možné namítnout, že má vliv nezaměstnanost. Ale pokud klient pobírá dávku déle než 3 roky, je zřejmé, že nevyužije žádných prostředků dostupných na trhu práce. Pokud projeví i nepatrnou snahu, lze si zvýšit příjem i na krátkou dobu dohodou o provedení práce a tím si zlepšit svou životní situaci a získat pracovní návyk. Mohu se domnívat, že tento stav jim vyhovuje a daný systém není dostačující k motivaci klienta zapojit se do pracovního procesu. Tato domněnka také vyplývá z dotazníkového šetření č. 2, který vyplňovali sociální pracovníci, kde se také domnívají, že systém je nedostačující k tomu, aby klienty motivoval k nesetrávávání na dávkách hmotné nouze. Dotazníkové šetření č. 2 – dotazník z pohledu sociálních pracovníků,

hypotéza č. 1 se týká stejné hypotézy uvedené v dotazníku č. 1. „V některých případech dochází k dlouhodobému využívání a setrvávání v systému dávek hmotné nouze ze strany klientů. Hypotéza č. 2 – Většina klientů nevyužívá možnosti, které nabízí dávky hmotné nouze ke zvýšení si příjmové situace a zapojením do výkonu veřejné služby. Tato hypotéza souvisí s otázkou č. 2, 6, 10 v dotazníkovém šetření č. 1. Z výzkumu vyplývá, že respondenti nevyužívají veškeré možnosti jak si zvýšit příjem a nezapojují se do výkonu veřejné služby. Jedná se zejména o výkon práce na dohodu o provedení práce nebo na hlavní pracovní poměr po dobu pobírání dávek. Další možnosti, které klienti neuplatní jsou mi známy z praxe. Jedná se o klienty dlouhodobě neschopné vykonávat práci a přesto nevyužijí podání žádosti o invalidní důchod. Pokud by byl přiznán, vyřeší to jejich situaci. V databázi vedu klienta, který bydlí ve společné domácnosti s matkou důchodkyní. Klient je dlouhodobě neschopný, je psychicky labilní, trpí psychickou poruchou paranoiou. Tento klient v určitých afektových situacích napadá fyzicky i psychicky matku. Matka je z toho nešťastná. Klient při sociální práci nejeví zájem o podání žádosti o invalidní důchod. Klient je posuzován i s příjmy matky a z tohoto důvodu pobírá pouze 580,-Kč dávky příspěvku na živobytí. Přiznáním invalidního důchodu by zlepšilo jeho situaci s rodinným rozpočtem. Neustále si ztěžuje jeho matka, že mají nedostatek peněz. Matka chápe jejich situaci, ale nemůže syna přesvědčit, aby si došel požádat o invalidní důchod.

Hypotéza č. 3 – Ke zneužívání dochází zejména u klientů s nízkým vzděláním. Z výzkumu vyplynulo, že většina dotazovaných má základní vzdělání. Hypotéza se potvrdila. Tito dotazovaní nevyužili žádnou možnost zvýšit si vzdělání jakoukoliv formou např. kurzem, samostudiem, rekvalifikací. Z toho vyplývá, že sami se nesnaží si zlepšit svou možnost uplatnění na trhu práce. Při sociální práci ze své zkušenosti s těmito klienty ze své praxe se setkávám s názory, že úřad práce nabízí pouze rekvalifikační kurzy, kde je již přislíben pracovní poměr. Je to z důvodu využití získaných informací v praxi. V současné době úřady práce v této věci činí kroky vytvářením kurzů, které klienta připraví pro výkon budoucího povolání. Kde mají klienti možnost si vyzkoušet fáze

pohovoru, jak reagovat na určité situace při získání zaměstnání, dozví se hlubší informace o sobě, o tom v jakém oboru by se mohli realizovat. V tom vidím velký přínos pro klienty, aby v sobě našli rezervy a snahu chtít se uplatnit na trhu práce a být prospěšný pro společnost. Jelikož tím, že jsou dlouhodobě vedeni na úřadu práce, tak dochází k určité strnulosti a dochází ke snížení sebevědomí.

Hypotéza č. 4 – Někteří klienti pobírající dávky se vyrovnali se svou situací a vyhovuje jim tento stav. Z výzkumu vyplynulo, že hypotéza se nepotvrdila. Tento výsledek může být pozitivní nebo překvapující. Na druhou stranu se může jednat ze strany klienta o neupřímnou odpověď. Jelikož pokud existují klienti, kteří jsou dlouhodobě evidovaní na dávkách, což se potvrdilo výzkumem v hypotéze č. 1. Tito klienti se nesnaží zvýšit příjem vlastní prací, což se potvrdilo také v hypotéze č. 1. Domnívám se, že z toho může vyplývat, že tito klienti pokud se nesnaží si zlepšit svůj status, tak jim tato situace, kdy jsou dlouhodobě na dávkách hmotné nouze vyhovuje.

Dotazník č. 2 – vyplňován sociálními pracovníky

Dotazník vyplňován samostatně sociálními pracovníky. K tomuto postupu jsem přistoupila, aby nedošlo k ovlivnění názorů sociálních pracovníků, jelikož sama se v této činnosti pohybuji. V souvislosti s mou prací na dávkách hmotné nouze dochází ke komunikaci se sociálními pracovníky v této oblasti a tudíž jsou mi známy jejich postoj k danému systému.

Hypotéza č. 1 – V některých případech dochází k dlouhodobému zneužívání dávek hmotné nouze a setrvávání v systému dávek hmotné nouze ze strany klientů.

Jak už jsem již zmínila v části dávek hmotné nouze jedná se o pojem zneužívání vnímaný veřejností a používaný v praxi. Zneužíváním se jedná o dlouhodobý stav klientů na dávkách hmotné nouze, z důvodu neprojevení snahy o zlepšení své životní situace vlastním přičiněním.

Tato hypotéza se ze strany sociálních pracovníků potvrdila a návrhem ke zlepšení této situace ze strany sociálních pracovníků na základě vlastní zkušenosti je změna systému dávek co se týká doby pobírání dávek. Pokud by dávky byly poskytovány po určitou dobu, existovala by motivace pro klienty jak řešit svou

situaci po uplynutí pobírání dávek. Tento systém nabízí některým klientům setrvávat na těchto dávkách a být na ně závislími a neprojevat snahu o zlepšení své situace. Netvrdím, že se jedná o všechny klienty, ale existuje procento lidí, kterým tento způsob života vyhovuje.

ZÁVĚR

HLAVNÍ HYPOTÉZA - DOCHÁZÍ K DLOUHODOBÉMU VYUŽÍVÁNÍ A SETRVÁVÁNÍ V SYSTÉMU DÁVEK HMOTNÉ NOUZE ZE STRANY KLIENTŮ .

Hlavní téma práce pojednává o dávkách hmotné nouze se zaměřením na vztah sociálního pracovníka a klienta v souvislosti s některými dilematy, které řeší sociální pracovník při své činnosti.

Domnívám se, že souvisí s etickým dilematem, „kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití, kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb a pomoci.“ Dále problémy s klienty vyplývající z dotazníkového šetření, potvrzují teoretickou část týkající se dilemat, které sociální pracovník řeší při své činnosti. Jedním z dilemat je kvalita a kvantita práce s klienty. Tato část dilemat je vysvětlena v teoretické části. Další dilema, které souvisí se vztahem klienta a sociálního pracovníka, je „Pomoc a kontrola“. Na jedné straně sociální pracovník působí jako poskytovatel služeb a na druhé straně si musí ověřovat kontrolními systémy, zda klient plní své povinnosti důležité pro pobírání dávek. Touto kontrolou je narušena samotná sociální práce a vzájemný vztah mezi klientem a sociálním pracovníkem. Kontrola je důležitým pilířem pro tuto činnost. V tomto spatřuji rozdílnou pozici v institucionalizované pomoci a dobrovolnické pomoci.

Praxe však je poněkud jiná, ve chvíli kdy klient nespolupracuje a není ochoten přistoupit na zákonné požadavky nelze tuto pomoc poskytnout. Na základě výzkumu bylo zjištěno dotazníkovým šetřením ze strany sociálních pracovníků, že neexistují nástroje, které by zamezili či omezili zneužívání dávek. Dále bylo zjištěno, že existují problémy mezi klientem a sociálním pracovníkem v souvislosti s nespoluprací, při nedostatku času na samotnou práci s klienty z důvodu administrativních činností související s činnostmi sociálního pracovníka.

Na základě analýzy výzkumu se potvrdila hlavní hypotéza, že dochází k dlouhodobému využívání a setrvávání na dávkách hmotné nouze ze strany klientů.

Hlavní hypotéza z dotazníkového šetření č. 1 vyplňovaného klienty pobírající dávky hmotné nouze potvrdila hlavní hypotézu na základě dílčích hypotéz. Pro upřesnění uvedu opět výsledky dílčích hypotéz, aby byly představeny v souvislosti s výsledkem hlavní hypotézy:

Dotazník č. I

Hypotéza č. 1 – Existují osoby, které se nesnaží si zvýšit příjem vlastní prací. Tato hypotéza byla potvrzena.

Hypotéza č. 2 – Většina klientů nevyužívá možnosti, které nabízí dávky hmotné nouze ke zvýšení si příjmové situace a zapojením do výkonu veřejné služby. Tato hypotéza byla potvrzena.

Hypotéza č. 3 – Ke zneužívání dochází zejména u klientů s nízkým vzděláním. Tato hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č. 4 - Někteří klienti pobírající dávky se vyrovnali se svou situací a vyhovuje jim tento stav. Tato hypotéza se nepotvrdila.

V souvislosti s výsledky dílčích hypotéz, byla potvrzena hlavní hypotéza, že dochází k dlouhodobému využívání a setrvávání v systému dávek hmotné nouze ze strany klientů.

Dotazník č. II – vyplňovaný sociálními pracovníky

Hypotéza č. 1 – V některých případech dochází k dlouhodobému využívání a setrvávání v systému dávek hmotné nouze ze strany klientů. Tato hypotéza je potvrzena, sociální pracovnice se ztotožňují s touto hypotézou.

Hypotéza č. 2 - Lze zabránit ze strany sociálního pracovníka, aby lidé nevyužívali dlouhodobě systém dávek hmotné nouze. Tato hypotéza se nepotvrdila. Jelikož sociální pracovnice vypovídali, že nelze zabránit využívání dávek.

Hypotéza č. 3 - Je možno změnit systém dávek hmotné nouze. Tato hypotéza se potvrdila. Sociální pracovnice uvedli možnost pobíráním dávek po určitou dobu a kratší evidenci na úřadu práce.

Hypotéza č. 4 – Je možno zamezit dlhodobému využívání a setrvávání respondentů dávek hmotné nouze. Tato hypotéza se potvrdila. Většina sociálních pracovníků navrhla řešení této situace větší kontrolou a větší spoluprací s úřadem práce při zjištění, kdy se sociální pracovník dozví, že pracuje a nemůže mu to dokázat. Tuto skutečnost se dozví na základě výpovědí ostatních klientů. Sociální pracovník nemá nástroje k ověření této skutečnosti.

V souvislosti s výsledky dotazníkového šetření č. II, kde byly potvrzeny tři hypotézy, je patrné, že se potvrdila hlavní hypotéza. Na základě praktické části v dotazníkovém šetření č. II, kde navrhuje sociální pracovníce změnu systému dávek vidím výzvu k zamýšlení se nad danou problematikou hlouběji v praxi.

V praktické části jsem si chtěla ověřit, na základě skutečností z praxe, zda klienti zneužívají systém dávek.

Zároveň mi tato práce otevřela nový úhel pohledu k hlubšímu zamýšlení se nad metodami práce s klienty. V této činnosti nezbývá dostatek času k tomuto zamýšlení.

V souvislosti s touto prací spatřuji nutnost dalšího zjištění a bádání v této oblasti, zejména bych se zaměřila na názory sociálních pracovníků ostatních městských úřadů, jaký mají názor na dané téma. Zaměřila jsem se na region Strakonice, z cílem ověření hlavní hypotézy. Ráda bych zde uvedla, aby nedocházelo na základě tohoto výzkumu k názoru, že dochází k zneužívání dávek u všech klientů. Jednalo se o kvalitativní výzkum z důvodu ověření hlavní hypotézy. V souvislosti s potvrzením hypotézy, je možné v další fázi navázat a to formou kvantitativního výzkumu a zaměřením se na širší vzorek klientů a sociálních pracovníků dávek hmotné nouze i v ostatních regionech České republiky.

Ztotožňuji se s návrhem sociálních pracovníků vyplývajícím z dotazníku č. II, že lze této skutečnosti zabránit či zmírnit změnou systému dávek ze strany státu nikoliv ze strany sociálních pracovníků. Tento výsledek nebude mít vliv na moji péči vůči klientům, kteří tuto pomoc potřebují.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A JINÝCH ZDROJŮ

- Společnost sociálních pracovníků, In Etický kodex sociálních pracovníků v České republice Společnost sociálních pracovníků ČR, Praha
- HALÁSKOVÁ, R. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2003. 139 s. ISBN 80-7042-639-X.
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. 2. rozšíř. Vyd. Praha: Portál, 1997. 152 s. ISBN 80-7178-150-9.
- KOTÝNKOVÁ, M. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2007. 121 s. ISBN 978-80-245-1302-7.
- KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. 504 s. ISBN 80-7357-050-5
- KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2005. 504 s. ISBN 80-7357-050-5.
- MAREŠ, P. *Dávky sociálního státu*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 182 s. ISBN 80-210-2624-3.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. 312 s. ISBN 80-7178-473-7.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale*“ : *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. 243 s. ISBN 80-903070-1-9.
- POTŮČEK, M. *Křížovatky české sociální reformy*. Praha : SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 1999. 229 s. ISBN 80-85850-70-2.
- TOMEŠ, I. *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: SOCIOKLUB, 1996. 262 s. ISBN 80-902260-0-0.

Výzkumné studie

- JANOUŠKOVÁ, K. et al. *Profesní dovednosti terénních pracovníků*. Sborník studijních textů, Ostravská univerzita, ZSF
- SIROVÁTKA, T. *Česká sociální politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. s. 109. ISBN 80-210-2307-4.

Slovník

Matoušek, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.

Zákony

- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (v posledních novelizacích)
- Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu (v posledních novelizacích)

Ostatní zdroje

- Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod [ÚZ]. Ostrava: Sagit, 2007

Elektronické zdroje

- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, *Pomoc v hmotné nouzi*, [on-line]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2007 [cit. 2009-09-12]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/5>

Seznam příloh

Příloha č. 1

Dotazník č. I Dotazník klienti

Příloha č. 2

Dotazník č. II. Sociální pracovníci

Kvalitativní polostandardizovaný rozhovor

Dotazník č. I - Klienti pobírající dávky hmotné nouze.

Obracím se na Vás s prosbou o vyplnění jednoduchého formuláře k vyhotovení kvalitativního rozhovoru. Tento formulář je součástí výzkumu k bakalářské práci „Dávky hmotné nouze z pohledu sociálního pracovníka a klienta a slouží k zmapování názorů klientů pobírajících dávky hmotné nouze.

U každé otázky zakroužkujte prosím vždy jednu odpověď, která je pro Vás charakteristická nebo která nejlépe vyjadřuje Váš názor či postoj, u odpovědí otevřených nebo-li doplňujících prosím vypište slovy odpověď. Děkuji Vám za spolupráci.

- 1) Jak dlouho jste vedená/ý na úřadu práce?
 - a) méně než 3 měsíce
 - b) 6 měsíců
 - c) 1 rok

- d) 3 roky
 - e) více než 3 roky
- 2) Jaké z těchto příjmů pobíráte?
- a) dávky státní sociální podpory – přídavky na děti, sociální příplatek, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení z úřadu práce
 - b) podporu v nezaměstnanosti nebo rekvalifikaci u úřadu práce
 - c) nemocenské dávky z Okresní správy sociálního zabezpečení
 - d) částečný nebo plný invalidní důchod z Okresní správy sociálního zabezpečení
 - e) jiný příjem z výše neuvedených
 - d) žádný příjem nepobírám
- 3) Jaké máte vzdělání?
- b) Žádné vzdělání
 - c) Základní vzdělání
 - d) SŠ
 - e) VŠ
 - f) SOU bez maturity
 - g) SOU s maturitou
- 4) Pracoval jste v posledních 5ti letech?
- h) ano
 - i) ne
- 5) Pokud jste uvedl/a v předchozí odpovědi „ano“, vyberte z následujících odpovědí.
- a) pracoval/a jsem na tzv. dohody – dohoda o provedení práce
 - b) pracoval/a jsem na hlavní pracovní poměr
 - c) pracoval jsem bez smlouvy pracovní
- 6) Vykonáváte veřejnou službu a pokud ano, kolik hodin odpracujete nejvíce ?
- j) ano
 - k) ne
- 7) Pokud jste nevykonával veřejnou službu, uveďte proč jste ji nevykonával?
Vyberte odpověď z následujících možností.
- a) Obec nezřídila institut veřejné služby
 - b) Nejsem schopný tuto službu vykonávat na základě lékařské zprávy
- neschopnost

- c) Veřejnou službu nechci vykonávat z důvodu, že by to bylo pro mě
ponižující
- 8) Jste závislý pouze na těchto příjmech z dávek hmotné nouze?
a) ano
b) ne
- 9) Pokud jste uvedl/a, v předchozí odpovědi ne, uveďte druh příjmu.
- 10) Jak si zvyšujete vzdělání a schopnost být zaměstnán a najít vhodné
zaměstnání, abyste si mohl/a najít zaměstnání?
a) rekvalifikačním kurzem
b) dalším studiem – učiliště, střední škola
c) samostudium
d) jinak – uveďte, jak:
- 11) Snažíte si najít zaměstnání?
a) ano
b) ne
- 12) Pokud jste uvedl/a v předchozí odpovědi „ano“ zaškrtněte z níže uvedených
odpovědí.
a) ano, ale není vhodné pracovní místo
b) ano, ale nevyhovuje mi pracovní náplň
c) ano, ale nevyhovuje mi pracovní doba
d) ano, ale nejsem spokojená s finančním ohodnocením
e) ano, ale požadavky zaměstnavatelů jsou vysoké
f) ano, ale mám k tomu jiné důvody
- 13) Jste spokojený/á se současnou situací v které se nacházíte, po dobu pobírání
dávek?
a) ano
b) neztěžuji si
c) zatím mi to tak vyhovuje
d) ne
- 14) Zaškrtněte s jakou odpovědí souhlasíte nejvíce.
a) člověk bez práce a pobírající dávky je odsunut na okraj společnosti
b) kamarádi se k nezaměstnaným obrací zády
e) nezaměstnaný člověk je spokojen, vyrovnal se svou situací

15) Kdybyste měl/a možnost nastoupit na dohodu o provedení práce za menší výdělek

- a) tuto práci byste asi nepřijal/a
- b) určitě byste tuto možnost nevyužil/a
- c) určitě byste tuto možnost přijal/a
- d) asi byste tuto možnost přijal/a

16) Kdyby Vám bylo nabídnuto vzdělávání nebo kurz, kde byste musel/a přispět svými finančními prostředky. Jak byste se rozhodl/a, zaškrtněte z níže uvedených odpovědí.

- a) ano
- b) spíše ne
- c) ne

Dotazník č. II - Sociální pracovníce

Obracím se na Vás s prosbou o vyplnění jednoduchého formuláře k vyhotovení kvalitativního rozhovoru. Tento formulář je součástí výzkumu k bakalářské práci „Dávky hmotné nouze z pohledu sociálního pracovníka a klienta a slouží k zmapování názorů klientů pobírajících dávky hmotné nouze.

U každé otázky zakroužkujte prosím vždy jednu odpověď, která je pro Vás charakteristická nebo která nejlépe vyjadřuje Váš názor či postoj, u odpovědí otevřených nebo-li doplňujících prosím vypište slovy odpověď. Děkuji Vám za spolupráci.

1) Jak dlouho pracujete v oboru

- a) do 5 let
- b) více jak 5 let
- c) 10 let
- d) více jak 10 let

2) Myslíte si, že jsou dávky zneužívány?

- a) ano
- b) ne

3) Pokud jste odpověděl/a v předchozí odpovědi ano, proč si to myslíte.

- a) vycházíte z vlastní zkušenosti
- b) z rozhovoru s kolegyněmi

4) Která dávka je nejvíce zneužívána, vyberte z možností:

- a) příspěvek na živobytí
- b) doplatek na bydlení
- c) mimořádná okamžitá pomoc

5) Proč si myslíte, že lidé zneužívají dávky. Vyberte z možností:

- a) špatná kontrola ze strany státu
 - b) nízké právní vědomí klientů
 - c) jiný důvod
- 6) Můžete zabránit, tomu, aby nedocházelo k zneužívání dávky ze strany klientů pobírající dávky hmotné nouze?
- a) ano
 - b) ne
- 7) Pokud jste uvedl/a v předchozí odpovědi ano, uveďte o jaké možnosti se může jednat, vyberte z možností, případně uveďte jiný důvod.
- a) větší kontrolou
 - b) s možností většího času na jednání s klienty
 - c) jiný důvod
- 8) Spatřujete nějaký problém při práci s klienty?
- a) ano
 - b) ne
- 9) Pokud jste uvedl/a v předchozí odpovědi ano, vyberte z možností nebo uveďte stručně jiný důvod.
- a) klienti nespolupracují
 - b) nedostatek času při práci s klienty
 - c) málo nástrojů jak klienty motivovat a pomoci jim zlepšit jejich životní situaci
 - d) nedůvěra klientů
 - e) jiný důvod
- 10) Změnil/a byste nějakým způsobem systém dávek hmotné nouze?
- a) ano
 - b) ne
- 11) Pokud ano, uveďte stručně jakým způsobem a o jaké dávky by se jednalo.
- a) doplatek na bydlení
 - b) příspěvek na živobytí
 - c) mimořádnou okamžitou pomoc
- 12) Myslíte si, že by bylo možno nějakými nástroji zamezit či omezit zneužívání dávek.
- a) ano
 - b) ne
- 13) Pokud jste uvedl/a v předchozí odpovědi ano, uveďte příklady.
- a) větší kontrola
 - b) možnost využít své zkušenosti a informace a použít je při zneužití dávky – výpověď svědků při vzniklé situaci
 - c) větší spolupráce s úřadem práce při postihu, při zjištění, že klient pracuje a nesdělí tuto skutečnost
 - d) jiný důvod

ABSTRAKT

LOMOVÁ, M. *Dávky hmotné nouze z pohledu sociálního pracovníka a klienta*. České Budějovice 2010. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce Mgr. K. Hyková Ph.D.

Klíčová slova: sociální pomoc, hmotná nouze, sociální vyloučení, chudoba, životní minimum, existenční minimum, živobytí osoby, dilemata sociální práce.

Práce pojednává o pohledu sociálního pracovníka a klienta na dávkách hmotné nouze v souvislosti s nejčastějšími dilematy s kterými se setkávají při řešení situace klienta. Dále práce stručně seznamuje s historií sociální práce, která je základem pro sociální pomoc. Dále popisuje ve stručnosti systém dávek hmotné nouze.

Praktická část je zaměřena na ověření hypotézy, zda dochází k dlouhodobému setrvávání a využívání dávek hmotné nouze ze strany klienta. Je založena na dvou dotazníkových šetření, z pohledu klienta a sociálního pracovníka na dávky hmotné nouze v souvislosti s hlavním tématem. Dále je zaměřena na výsledky dotazníkových šetření s analýzou hypotéz. V poslední části je uveden návrh na možná řešení proti využívání dávek ze strany klientů. Ve výzkumné části je hlavní hypotéza potvrzena a je možné jí dále rozvíjet pro další bádání v ostatních regionech.

ABSTRACT

LOMOVÁ, M. The Allowances of Material **Shortage** from the point of view of the Social Worker and the Client. České Budějovice 2010. Bachelor Thesis. Southern University in České Budějovice, Theological College. Department of Practical Theology. Master of the Thesis, K. Hyková Ph.D.

Keywords: Social Help, Material Shortage, Social Exclusion, Poverty, the Living Minimum, the Existencial Minimum, Living of the Person, Dilemma of the Social Work.

This thesis deals with the point of view of the social worker and the client on the Allowances of Material Shortage in the connection with the mostly frequent dilemma which they confront when solving the Client's situation.

Furthermore, the thesis briefly introduces the history of the Social Work, which is the basis for the Social Help. Describes in brief the System of the Allowances of Material Shortage.

The practical part focuses on confirming of the hypothesis, whether there is a prolonged persistence and utilization of the Allowances of Material Shortage from the Client's side. It is based on two questionnaires' investigations, on the Client's and the Social Worker's point of view on the Allowances of Material Shortage in the connection with the main theme.

Furthermore, it is focused on the results of the questionnaire's investigations with analyse of hypotheses. The proposal for possible solutions against utilization of the Allowances from the Clients' side is introduced in the last part of the thesis.

In the experimental part is the main hypothesis confirmed and it is possible to evolve it into further research in other regions.